

SOS Bērnu ciemati
Latvija

**Analīze par situāciju Latvijā
bērnu tiesību aizsardzības jomā
bērniem, kas atrodas ārpus ģimenes aprūpē
un bērniem, kuriem pastāv risks zaudēt savas
ģimenes aprūpi**

Rīga, 2009.gada februāris

Autores: Maruta Pranka un Jolanta Millere

Analīzes pasūtītājs: biedrība „Latvijas SOS Bērnu ciematu asociācija”

Saturs

Kopsavilkums.....	3
Ievads.....	4
1.1. Pētījuma projekta grupa.....	4
1.2. Pētījuma metodoloģija.....	4
II. Pārskats par valsts situāciju.....	5
III. Mērķa grupas bērnu skaits un raksturojums	8
3.1. Statistikas analīze par bērniem bez vecāku aprūpes.....	9
3.2. Statistikas analīze par bērniem, kuriem draud risks zaudēt vecāku aprūpi	11
IV. Pārskats par bērnu tiesību pārkāpumiem pētījuma mērķa grupās	13
V. Institūciju kompetences un realizēto stratēģiju raksturojums	16
VI. Valsts reģioni, kuros ir mērķa grupu lielākā izplatība.....	23
VII Secinājumi un rekomendācijas	24
Bibliogrāfija.....	26
Terminu skaidrojums.....	26

Kopsavilkums

Bērnu tiesību aizsardzības jomā Latvijā valsts kompetencē ietilpst bērnu tiesību aizsardzības politikas izstrāde, kā arī normatīvo aktu tiesiskā reglamenta ievērošanas uzraudzība un kontrole. Ir vērojama izteikta pienākumu deleģēšana vietējām pašvaldībām, kurām bieži ir ļoti ierobežoti finansu līdzekļi sociāliem pakalpojumiem ģimenēm ar bērniem un ārpusģimenes aprūpes pakalpojumu sniegšanai. Pašvaldību kompetencē ietilpst ar bērnu tiesību pārkāpumiem saistītu jautājumu izskatīšana, sociālo pakalpojumu administrēšana, bērnu aprūpes iestāžu funkcionēšanas nodrošināšana. Efektīvu ārpusģimenes aprūpes īstenošanu apgrūtina fakts, ka valstī ir dalīta un nepilnīga ārpusģimenes aprūpes finansēšanas sistēma starp valsts un pašvaldību sniegtajiem pakalpojumiem. Piemēram, specializētos bērnu aprūpes centrus, kuros uzturas bērni ar īpašām vajadzībām, finansē valsts, bet bērnu namus – patversmes, kuros tiek ievietoti bērni, kuri zaudējuši vecāku aprūpi, finansē pašvaldības. Institucionālo problēmu rezultātā, valstī ir apgrūtināta bērnu namu audzēkņu integrācija sabiedrībā pēc pilngadības sasniegšanas, jo bērni netiek pietiekami sagatavoti patstāvīgai dzīvei, kā arī pašvaldībām ne vienmēr ir iespējams šos bērnus nodrošināt ar labiekārtotu mājokli.

Bērni (0-18 gadi) sociālā riska ģimenēs ir apmēram 3% no kopējā bērnu skaita valstī. Galvenie riski, ar kuriem šie bērni saskaras, ir nepietiekoša pamatvajadzību apmierināšana, fiziskā, emocionālā, kā arī seksuālā vardarbība un bērnu atstāšana novārtā. Šie riski saistās ar vecāku alkoholismu, finansiālo resursu trūkumu, prasmju trūkumu bērnu audzināšanā, kā arī vecāku negatīvu pieredzi ģimenes attiecību veidošanā, turpinot atražot negatīvu ģimenes modeli.

Uz 2007. gada 31. decembri 2,2% no kopējā bērnu skaita valstī atradās ārpusģimenes aprūpē. No ārpusģimenes aprūpē esošo bērnu skaita visvairāk bērnu atrodas aizbildņu ģimenēs (67,7% no visiem ārpusģimenes aprūpei pakļauto bērnu skaita). Otru lielāko ārpusģimenes aprūpes institūtu veido bērnu aprūpes iestādes, kurās uz 2007. gada 31. decembri uzturējās 26,6% no visa ārpusģimenes aprūpē esošo bērnu skaita. Salīdzinoši mazāk praksē tiek izmantota tāda ārpusģimenes aprūpes forma kā audžuģimenes. Uz 2007. gada 31. decembri audžuģimenes ievietoto bērnu skaits veidoja tikai 5,6% no ārpusģimenes esošo bērnu skaita, lai arī valstī kopumā ir vērojama audžuģimeņu skaita palielināšanās tendence.

Galvenās problēmas bērnu tiesību aizsardzībā saistāmas ar neapmierinošu preventīvo darbu - aprūpē bērni nonāk pārāk novēloti. Valstī kopumā trūkst sociālo darbinieku, kas strādā ar bērniem. Ne vienmēr pietiekoši kvalitatīva ir sociālo darbinieku, kas strādā ar bērniem kvalifikācija un zināšanas. Mazās pašvaldībās sociālā darbinieka funkcijas bieži veic darbinieki bez atbilstošās izglītības un amatu apvienošanas kārtībā.

Problēmas ar bērniem riska ģimenēs kopumā saasinās. Pastāvot ekonomiskajai krīzei un pieaugot sociālajai spriedzei, tajā pašā laikā taupīšanas nolūkā tiek likvidētas sociālo pedagogu un psihologu štata vietas skolās (gan lauku rajonos, gan pilsētās). Šādā situācijā bērnu tiesību pārkāpumi daudzos gadījumos tiek un tiks atklāti novēloti. Šajā situācijā būtisku atbalstu bērnu tiesību aizsardzības jomā varētu dot nevalstisko organizāciju un sabiedrības līdzdalība bērnu tiesību pārkāpumu identificēšanā, preventīvajos pasākumos, ģimeņu rehabilitācijā.

Ar bērnu tiesību, sociālās drošības, izglītības, nodarbinātības u.c. jautājumu risināšanu nodarbojas vairākas dažādu līmeņu institūcijas, kuras nav savstarpēji saistītas. Institūciju darbība vērsta uz bērnu krīzes situācijā, nelabvēlīgu, trūcīgu ģimeni, nevis veselīgu ģimeni kopumā, tādejādi strādājot ar sekām un to likvidēšanu. Valstī nav vienota koordinācijas mehānisma, lai saskaņotu dažādu nozaru izstrādātās un realizētās politikas un īstenotos pasākumus ar ģimenes interešu aizsardzību un nepieciešamā atbalsta nodrošināšanu. Tā rezultātā institūciju darbības uzdevumos paredzētās funkcijas pārklājas vai arī netiek risinātas, uzskatot, ka tas ir citas iestādes uzdevums.

Pētījums identificē vardarbību kā problēmu gan ģimenēs, kuru bērniem draud risks palikt ārpus ģimenes aprūpes, gan arī bērniem ārpusģimenes aprūpes iestādēs. To veicina ekonomiskās situācija, sociālā spriedze, masu mēdijos popularizētā vardarbība, kas ietekmē bērnu vērtību sistēmu un uzvedību, kā arī ļoti izplatīts riska faktors - alkoholisms. Bāriņtiesai, kura ir pirmā institūcija dzīves vietā, kam jākonstatē vardarbības fakts, bieži ir grūti identificēt vardarbības faktus. Vardarbības identificēšanu turpmāk apgrūtinās sociālo darbinieku un sociālo psihologu štata vietu samazināšana un likvidēšana.

Bērnu namos ir problēmas bērniem nodrošināt augšanai labvēlīgu vidi, kas saistīta ar bērnu nama kā ārpusģimenes institucionālās aprūpes formu, kura nerada bērnam ģimenes sajūtu. Tas īpaši raksturīgs bērnu namiem ar lielu bērnu skaitu, kuriem ir atšķirīgs attīstības līmenis, dažāda dzīves pieredze, kas veicina antisociālas vides veidošanos institūcijas iekšienē.

Ģimenes tipa ārpus ģimenes aprūpes iestāde ir ieteicamais modelis bērnu aprūpei ārpus ģimenes, kas arī veicinātu jauniešu piemērošanos praktiskajai dzīvei un integrāciju sabiedrībā pēc aiziešanas no institūcijas.

Lai sekmīgi bērnu interesēs darbotos audžu ģimenes, nediskriminējot bērnu tiesības, nepieciešama ģimeņu rūpīgāka izvērtēšana un atlase, sagatavošana to funkciju veikšanai.

Pētījumā lietotā metodoloģija atzīstama par pētījuma mērķiem piemērotu. Valsts politikas un pašvaldību dokumentu, dažādu statistisko avotu analīze, padziļinātās intervijas ar dažādu sektoru un institūciju ekspertiem, kā arī ar bērniem, kas atrodas ārpusģimenes aprūpes institūcijās un ar bērniem riska ģimenēs, bija vispusīgi un pētījuma mērķiem atbilstoši informācijas avoti.

Ievads

1.1. Pētījuma projekta grupa

Pētījumu un analīzi par situāciju Latvijā bērnu tiesību aizsardzības jomā bērniem, kas atrodas ārpus ģimenes aprūpes un bērniem, kuriem draud risks palikt ārpus ģimenes aprūpes veica neatkarīgas nacionālās ekspertes socioloģes Maruta Pranka un Jolanta Millere. Pētījums tika veikts, sadarbojoties ar Latvijas SOS Bērnu ciematu asociāciju. Īpašu pateicību autore izsaka Bērnu un ģimenes lietu ministrijas Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas priekšniecei Lailai Riekstai -Riekstiņai par sniegto informatīvo atbalstu un noderīgajiem ieteikumiem.

1.2. Pētījuma metodoloģija

- Pētījuma analīze veikta, par informācijas avotiem izmantojot dažādus statistika avotus - LR Centrālās statistikas pārvaldes, Bāriņtiesu, pašvaldību statistikas u.c. materiālus. Projekta ietvaros apkopotie statistikas dati atspoguļo ar mērķa grupu saistīto faktu dominējošās tendences Latvijas Republikā. Statistikas analīzes gaitā problēmas radīja tas, ka dažādu institūciju sniegtie dati par vienām un tām pašām mērķa grupām vai problēmām ir atšķirīgi. Situācijas izpētes gaitā tika iepazīti līdzšinējie pētījumi bērnu tiesību aizsardzības jomā, izmantota informācija no Tautas attīstības pārskatiem, LR Ekonomikas ministrijas ziņojumiem un LR Labklājības ministrijas izstrādātajiem sociālajiem ziņojumiem. Pētījuma gaitā nacionālās ekspertes piedalījās ārpus ģimenes institūciju rīkotā konferencē¹, kuras tēma bija problēmas bērnu ārpus ģimenes aprūpes iestādēs. Būtisks ieguldījums pētījuma sagatavošanā bija Latvijas SOS Bērnu ciematu asociācijas pārstāvju sniegtā informācija.
- Būtisks izziņas avots situācijas noskaidrošanā bija dati no intervijām, kas veiktas ar bērnu tiesību jomas ekspertiem. Pētījuma gaitā tika veiktas ekspertu intervijas ar LR Bērnu un ģimenes lietu ministrijas darbiniekiem, Pašvaldības savienības, atsevišķu pašvaldību darbiniekiem, nevalstiskā sektora pārstāvjiem, kuru interešu un darba pienākumu lokā ir bērnu tiesību ievērošanas un aizsardzības problēmas. Intervijas tika veiktas pēc iepriekš

¹ Konference „Bērnu disciplinēšana bērnu ārpus ģimenes aprūpes iestādēs: problēmas un iespējamie risinājumi” Rīga, 28.11.2008.

izstrādātām interviju vadlīnijām, kurās tika ietverti jautājumi par galvenajiem iemesliem, kāpēc bērni paliek bez ģimenes aprūpes, kādi ir galvenie riski bērnu palikšanai bez vecāku aprūpes, par valsts, pašvaldību institūciju, nevalstiskā sektora darbības efektivitāti bērnu tiesību aizsardzībā un galvenajām problēmām, par to, kādi pakalpojumi būtu nepieciešami situācijas uzlabošanai. Respondenti ekspertu intervijām tika izvēlēti, lai tie pārstāvētu dažādus sektorus – valsts, pašvaldību un nevalstisko sektoru. Pētījuma analītiskajā daļā sniegts ekspertu vērtējums par mērķa grupas bērnu situāciju, par galvenajām problēmām bērnu tiesību pārkāpumu un tiesību aizsardzības jomās, kā arī vērtējums par valsts institūciju un pašvaldību darbību bērnu tiesību aizsardzībā.

- Pētījuma gaitā tika veiktas padziļinātās intervijas ar bērniem, kuriem ir risks palikt bez vecāku aprūpes, kā arī ar bērniem, kas atrodas ārpus ģimenes aprūpes institūcijās. Interviju mērķis bija identificēt bērnu tiesību pārkāpumus abās mērķa grupu auditorijās. Tika realizētas intervijas ar 32 bērniem no dažādiem Latvijas rajoniem – 13 bērniem, kuri pašlaik dzīvo bērnu namos, 6 bērniem, kuri dzīvo audžu ģimenēs vai ar aizbildni un 12 bērniem, kuriem draud risks zaudēt vecāku aprūpi. Aptaujāto bērnu vecums no 9 līdz 17 gadiem, no tiem - 17 zēni un 15 meitenes. Intervijas notika bērnu dzīvesvietā, individuāli kontaktējoties ar katru bērnu atsevišķi, bez pieaugušo personu klātbūtnes, lai novērstu pieaugušo ietekmi uz bērnu atbildēm. Bērnu aptauja tika veikta, izmantojot kvalitatīvo metodoloģisko pieeju, realizējot daļēji strukturētas padziļinātās intervijas, kurās tika apskatītas noteiktas tēmas un problemātika. Jautājumi bija konstruēti, lai veicinātu respondentus paust savu pieredzi un viedokļus, kā arī veicinātu vēl papildus runāt par citiem uz šīm tēmām attiecināmiem aspektiem, kas tiem liekas svarīgi. Bērni tika atlasīti, izmantojot mērķtiecīgo izlasi, t.i., lai respondenti pārstāvētu abas mērķa grupas, abus dzimumus, dažādus vecumus un reģionus, kā arī dažādas bērnu ārpus ģimenes aprūpes institūcijas. Šīs intervijas līdžās informācijai, kas iegūta no datu statistiskās analīzes, padziļina bērnu tiesību aizsardzības problēmu izpratni, kā arī identificē tiesību galvenos pārkāpumus un riskus bērnu fiziskai un garīgai labklājībai. Intervijas realizētas, lai iegūtu informāciju par mērķa grupas bērnu situāciju noteiktās jomās:

- ne-diskriminācija;
- izdzīvošana un attīstība;
- aizsardzība;
- līdzdalība;
- specifiskie riski un problēmas;
- bērnu tiesību pārkāpumu iemesli.

Bērni intervijām tika izvēlēti un sameklēti, pateicoties Latvijas SOS Bērnu ciematu asociācijas atbalstam un sadarbībā ar pašvaldību sociālo dienestu darbiniekiem. Intervijas ar bērniem notika divatā personiskā intervijā, tās veica pētījuma nacionālā eksperte. Pētījuma gaitā divās no intervijām klāt bija Bāriņtiesas pārstāve. Šo interviju dati pētījuma analīzē netika iekļauti.

II. Pārskats par valsts situāciju

Latvija ir Baltijas jūras valsts ar teritoriju 64 559 kv km. Tai ir sauszemes robežas ar Igauniju, Lietuvu, Krieviju, kā arī kopumā 498km gara jūras robeža. Līdz padomju okupācijai 1940.gadā Latvijas teritorijas bija 65 8000 kv km, bet kopš 1944.g. daļa Abrenes apriņķa tika pievienota Krievijas teritorijai. Latvijas reālā neatkarība tika atjaunota 1991.gadā. Valsts teritorija ir iedalīta administratīvajās teritorijās (pašvaldībās), kurās valsts pārvaldes institūcijas un pašvaldības savas kompetences ietvaros realizē pārvaldi. Latvijā ir divu līmeņu pašvaldības – vietējās pašvaldības (7 republikas pilsētas, 52 rajonu pilsētas, 36 novadi un 430 pagasti) un 26 rajonu pašvaldības (01.01.2008.) Vietējo pašvaldību skaits ir mainīgs, jo Administratīvi teritoriālās reformas gaitā pagastu skaits samazinās un novadu skaits pieaug.

Latvijas reģionālā attīstība ir nesabalansēta, ir rajoni, īpaši valsts austrumu daļā, kur ir īpaši augsts bezdarba līmenis un liela sociālo problēmu izplatība.

Demogrāfija

Latvijas iedzīvotāju skaits ir 2 270894, no tiem pilsētās 67.9%, laukos 32.1%. Pastāvīgo iedzīvotāju skaits dzimumu griezumā ir 46.1% vīriešu, 53.9% sieviešu, pēc nacionālā sastāva - latvieši 59.7% no visiem iedzīvotājiem, lielākā minoritāte ir krievi 28.04%. Latvijā dzīvojošo bērnu (0-18 gadus veci) skaits ir 443 146.

Dzimstības koeficientam sākot ar 1997.g., pateicoties labvēlīgai sociālajai politikai, bija tendence pieaugt. Tomēr notiek iedzīvotāju skaita samazināšanās valstī gan dabiskās kustības dēļ, gan arī migrācijas rezultātā. Kā liecina Centrālās statistikas pārvaldes dati, 2008.gada sākumā Latvijā dzīvoja 2 miljoni 271 tūkstošis cilvēku jeb par 10,4 tūkstošiem mazāk nekā pirms gada. Pēdējos gados nedaudz pieaugusi dzimstība (2007.gadā uz 1000 iedzīvotājiem - 10,2 bērni, kas bija augstākais rādītājs pēdējos 14 gados).

Turpinās tendence palielināties mātes vidējam vecumam piedzimstot pirmajam bērnam, 2000.gadā bija 24,4 gadi, 2004.gadā - 25,0 gadi un 2007.gadā 25,4 gadi.

Negatīvs rādītājs ir zīdaiņu mirstības līmeņa palielinājums. 2007.gadā pirmajā dzīves gadā mirušo bērnu skaits uz 1000 dzīvi dzimušajiem bija 8,7 mirušie un, salīdzinot ar 2006.gadu, šis rādītājs pieaudzis par 14% (2006.gadā - 7,6). Salīdzinot ar citām Eiropas Savienības dalībvalstīm, 2007.gadā Latvijas zīdaiņu mirstības līmenis bija visaugstākais. Jaundzimušo vidējais paredzamais mūža ilgums Latvijā ir viens no zemākajiem rādītājiem starp ES dalībvalstīm.

Mājsaimniecības

Valsts straujo ekonomisko attīstību iepriekšējos gados pozitīvi ietekmēja gan valstī veiktās reformas, gan integrācija Eiropas Savienībā. Kopš 2004.gada IKP apjoms ik gadu pieauga par 10,4%, tai skaitā 2007.gadā tas pieauga par - 10,3%. Strādājošo mēneša vidējā neto darba samaksa laikā no 2003. līdz 2007.gadam ir pieauga divas reizes, būtiski apsteidzot straujo patēriņa cenu pieaugumu.

Tomēr iedzīvotāju ienākumu pieaugums bija ļoti nevienmērīgs gan starp dažādām sociālekonomiskām grupām, gan reģionos. Relatīvi augsts ir nabadzīgo iedzīvotāju skaits valstī. Džini koeficients pieaudzis no 0,36 2005.gadā līdz 0,39 2006.gadā un ir augstākais starp Eiropas dalībvalstīm.

Pēdējos gados Latvijā ir strauji pieaudzis inflācijas līmenis, 2007.gadā sasniedzot 10,1%. kas ir augstākais rādītājs Eiropas Savienībā.

Pasaules ekonomiskās krīzes un Latvijas iekšējo ekonomisko problēmu rezultātā valstī, sākot ar 2008.gada beigām strauji sāka pasliktināties vispārējā ekonomiskās situācija. Pieaug bezdarbā līmenis, samazinās mājsaimniecību ienākumi, palielinās mājsaimniecību nespēja nomaksāt iepriekšējos gados ņemtus hipotekāros kredītus. LR Finanšu ministrija prognozē 2009.g. IKP samazināšanos par 12%.

Nabadzības situācija

Ņemot vērā, ka Latvijā nav noteikts oficiālais nabadzības riska sliekšnis vai nabadzības līnija, tā tiek mērīta pēc EUROSTAT izstrādātās metodoloģijas. Lai novērtētu un pārraudzītu situāciju sociālās iekļaušanas jomā, tiek pielietoti Lākenas indikatori², kurus aprēķina Centrālā Statistikas pārvalde.

Iedzīvotāju īpatsvars, kas 2006.gadā dzīvoja zem šīs relatīvās nabadzības līnijas, t.i., kuri iztiek ar ne vairāk kā 88 LVL mēnesī, bija 23%, palielinoties par 4 procentpunktiem, kas ir augstākais rādītājs starp visām Eiropas Savienības dalībvalstīm. Salīdzinoši lielam nabadzības riskam ir pakļauti bērni (0-17 gadi) - 2006.gadā 26%. Salīdzinājumā ar 2005.gadu, bērniem šis risks ir pieaudzis par 4 procentpunktiem.

Pēc mājsaimniecību veida lielākajam nabadzības riskam Latvijā pakļauti:

- pensionāri (65 gadi un vecāki), kuri dzīvo vieni

² Apstiprināti Lākenas Eiropadomē 2002.gadā.

- daudz bērnu ģimenes (ar 3 un vairāk bērniem)
- ģimenes ar bērniem, kurus uztur tikai viens apgādnieks (galvenokārt – sievietes)

Palielinājās arī ienākumu polarizācija, ko raksturo S80/S20 ienākumu kvintīļu attiecības indekss. 2006.gadā šis rādītājs palielinājās jau līdz 7,9%.

Ievērojama loma nabadzības samazināšanā ir sociālajiem transfertiem. Nabadzības riskam bez sociālajiem transfertiem 2006.gadā būtu pakļauti 28% Latvijas iedzīvotāju, t.i., par 5 procentpunktiem vairāk kā 2005.gadā.

Tautas attīstība

Vērtējot pēc tautas attīstības indeksa (HDI) Latvija 2008. gadā atradās 44. vietā no 179 valstīm. To ietekmē Latvijas iedzīvotāju īsais paredzamā mūža ilgums, t.i., 72,3 gadi. Vīriešiem tas daudz mazāks nekā sievietēm, Latvijā šī starpība ir 10 gadi, turpretī ES vidēji 6 gadi. Galvenie iedzīvotāju nāves cēloņi ir asinsrites sistēmas slimības, ļaundabīgie audzēji, ārējie nāves cēloņi - transporta nelaimes gadījumi, saindēšanās ar alkoholu, pašnāvības, uzbrukumi, noslīkšana. Visvairāk potenciālo dzīves gadu tiek zaudēts ceļu satiksmes negadījumos, kuros pārsvarā cieš un iet bojā vīrieši 20 – 40 gadu vecumā. Gan sievietēm, gan vīriešiem augstāks potenciāli zaudēto dzīves gadu skaits ir vecumā no 40 līdz 54 gadiem.

Valstī kopumā raksturīgs iedzīvotāju slikts veselības stāvoklis, kam pamatā valsts līmenī nesakārtota veselības aprūpes sistēma, nepietiekams valsts finansējums, līdz ar to arī apgrūtināta pieeja veselības pakalpojumiem, īpaši mazturīgajām iedzīvotāju grupām.

Iedzīvotāju izglītības līmenis ir augsts. Pieaugušo lasītprasmes/ rakstītprasmes līmenis ir 99,8% (no iedzīvotājiem, kas vecāki par 15 gadiem). Izglītības pieejamību gan apgrūtinās daudzu (apm.300) mazo skolu paredzamā slēgšana sakarā ar ekonomisko krīzi valstī, kā arī ļoti augstā maksa par augstāko izglītību. 2009.g. plānots samazināt budžeta izdevumus izglītībā par 10,67%.

Iekšējais kopprodukts uz vienu iedzīvotāju ir 15,389 USD.

Labklājības sektora finansējums

Papildus finansējums labklājības jomas attīstībai tika piesaistīts apgūstot Eiropas Savienības strukturālo fondu finansējumu. Eiropas Sociālā fonda un Eiropas Reģionālās attīstības fonda finanšu līdzekļu piesaiste 2007.gadā, salīdzinot ar 2006.gadu, samazinājās par apmēram 80%. Finansējuma samazinājums saistīts ar to, ka 2007.gadā vēl turpinājās iepriekšējā Struktūrfondu plānošanas perioda, t.i., 2004.-2006.gadam apguve un vēl nebija uzsākusies jaunā perioda, t.i.2007.-2013.gadam apguve. 2007.gadā labklājības sektoram izlietoto līdzekļu īpatsvars IKP veidoja 7,9% (2006.gadā - 8,7%). Labklājības sfēras finansējuma pieauguma tempi, līdzīgi kā iepriekšējos gadus, atpaliek no IKP pieauguma. Šī tendence 2007.gadā bija vērojama visās Labklājības sfēras finansējuma jomās.

Sociālais darbs

2007.gadā 462 pašvaldībās jeb 87% no visu pašvaldību kopskaita bija izveidots sociālais dienests vai pastāvīgā darbā pieņemts darbinieks, kas pilda sociālā darbinieka uzdevumus. Liels pašvaldību skaits, kur sociālā darba speciālista pienākumi tiek veikti amata apvienošanas kārtībā, galvenokārt pašvaldībās ar mazu iedzīvotāju skaitu.

2007.gadā pašvaldībās uz 1 375 iedzīvotājiem bija viens sociālā darba speciālists. Lai sociālais darbs pašvaldībās varētu notikt profesionāli, ir noteikts, ka uz katriem 1 000 iedzīvotājiem būtu jābūt vismaz vienam sociālā darba speciālistam. Šāda norma noteikta Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā.

Salīdzinoši ar iepriekšējo gadu, 2007.gadā nedaudz pieaudzis (2006.gadā - 37%, 2007.gadā - 38%) pašvaldībās strādājošo sociālā darba speciālistu īpatsvars, kam nav likumā noteiktās izglītības un viņi tādu arī neapgūst. Tas var negatīvi ietekmēt pašvaldību iespējas kvalitatīvi palīdzēt iedzīvotājiem risināt viņu sociālās problēmas.

Neskatoties uz atbalsta pasākumiem sociālajā sfērā strādājošajiem, salīdzinot ar iepriekšējo gadu, profesionālu sociālo darbinieku skaits ir samazinājies par 100 darbiniekiem, kas varētu būt skaidrojams ar zemo atalgojumu.

Sociālā rehabilitācija no vardarbības cietušajiem bērniem

No 2000.gada valstī tiek nodrošināta no vardarbības cietušo bērnu sociālā rehabilitācija gan dzīvesvietā, gan institūcijā. Vardarbībā cietušo bērnu sociālās rehabilitācijas ietvaros pakalpojums tiek sniegts bērniem, kuri cietuši no prettiesiskām darbībām (noziedzīga nodarījuma, ekspluatācijas, seksuālas izmantošanas, vardarbības vai jebkādas citas nelikumīgas, cietsirdīgas vai cieņu aizskarošas darbības). Nepieciešamā palīdzība par valsts budžeta līdzekļiem tiek sniegta, lai šie bērni atgūtu fizisko un psihisko veselību un integrētos sabiedrībā.

III. Mērķa grupas bērnu skaits un raksturojums

Projekta ietvaros apkopotie statistikas dati atspoguļo ar mērķa grupu saistīto faktu dominējošās tendences Latvijas Republikā, kā arī statistikas analīzes gaitā dati var būt atšķirīgi, jo atsevišķos statistikas avotos tiek sniegti atšķirīgi dati par vienu un to pašu parādību.

2008. gada sākumā Latvijas Republikā pavisam bija 443 146 bērni, no kuriem lielāko skaitu sastāda bērni vecumā no 15 – 18 gadiem, savukārt vismazāk bērnu ir vecuma grupā no 5 – 9 gadiem, kā arī no 10 – 14 gadu vecumam.

Vispārīgas ziņas par bērnu skaitu un to dalījumu vecuma grupās, dati 2007. g.

	Bērnu vecums							
	0 – 4 gadi		5 – 9 gadi		10 – 14 gadi		15 – 18 gadi	
	skaits	%	Skaits	%	skaits	%	skaits	%
Bērnu skaits pa vecuma grupām	109555	24,7	96222	21,7	106532	24,0	130837	29,5

Avots: Latvijas Centrālās statistikas pārvalde, Demogrāfija, 2008

Projekta gaitā tika veiktas **intervijas ar ekspertiem** no LR Bērnu un ģimene lietu ministrijas, nevalstiskajām organizācijām, Pašvaldību savienības, atsevišķu pašvaldību pārstāvjiem, kuru darbības joma saistīta ar bērnu tiesību aizstāvību un to problēmu risināšanu.

Ekspertu paustie viedokļi ir vienprātīgi atziņā, ka bērnu tiesību aizsardzības un aprūpes galvenās problēmas jāskata ģimenes kontekstā. Valstiskā līmenī jāceļ ģimenes prestižs un jāveicina ģimenes kā vērtības apzināšanās. Ekonomisko faktoru, vērtību sistēmas izmaiņu rezultātā, pastāvot masu mēdiju iespējām strādāt pilnīgi bez cenzūras, valstī izveidojusies anomija. Tas, ka valstī ir nepieciešamība veidot dažādas alternatīvas institūcijas bērniem, kas palikuši bez vecāku aprūpes un kuras uzņemas aprūpi par bērniem, kuru tiesības ir pārkāptas (SOS ciemati, bērnu nami, audžu ģimenes) ir rādītājs, ka liela daļa sabiedrības ģimeni neuztver kā vērtību. Ekspertiem ir vienots viedoklis, ka galvenās problēmas bērnu tiesību aizsardzībā saistāmas ar neapmierinošu preventīvo darbu. Aprūpē nonāk bērni pārāk novēloti – jau pusaudžu gados. Ģimenes kā vērtības apzināšanās jāaudzina izglītības iestāžu visos līmeņos. Jautājumā, vai ir valstī reģioni, kur problēmas vairāk izplatītas, ekspertu viedokļi atšķirīgi. Daži uzsver, ka īpaši problemātiski ir lauku reģioni, citi savukārt uzskata, ka reģions nav faktors, kas ietekmē atšķirības. Būtiskākais ir pašvaldības vadības ieinteresētība bērnu situācijā un bērnu tiesību pārkāpumu novēršanā. Valstī kopumā ļoti izjūtams sociālo darbinieku, īpaši to, kas strādā ar bērniem, trūkums. Sociālie darbinieki visur pārsvarā nodarbojas ar pabalstu sadali un citu saimniecisku jautājumu kārtošanu. Sociālie darbinieki skolās palīdz bērnam, bet nevis ģimenes problēmu risināšanai.

Ekspertu intervijā tiek minēts, ka Rīgā ir 20 000 ģimeņu ar bērniem, kas saņem sociālos pabalstus. Pēc dažu ekspertu domām, ja ģimene saņem pabalstu, tad šajā ģimenē jau ir problēmas, uz kurām uzmanību vajadzētu vērst sociālajiem darbiniekiem.

Analizējot bērnu tiesību aizsardzības un aprūpes galvenās problēmas, tās tiks apskatītas vispirms bērniem, kas jau atrodas ārpus ģimenes aprūpē un pēc tam bērniem, kuriem pastāv risks palikt bez vecāku aprūpes.

3.1. Statistikas analīze par bērniem bez vecāku aprūpes

Ārpusģimenes aprūpē (aizbildnība, audžuģimene, bērnu aprūpes iestāde) 2007.gada 31.decembrī valstī kopā bija 9853 bērni, kas sastāda 2,2 % no kopējā bērnu skaita valstī. No visiem ārpusģimenes aprūpē esošajiem bērniem (9853), aizbildņu ģimenēs tika aprūpēti 6673 bērni, audžuģimenēs - 555 bērns, bērnu aprūpes iestādēs 2625 bērni. Dati liecina, ka ārpusģimenes aprūpē esošo bērnu lielākā daļa ir ievietoti aprūpē aizbildņu ģimenēs - 6673 bērni, kuriem aizbildņi pārsvarā ir radnieki.

Ārpusģimenes aprūpē ievietoto bērnu skaits, dati 31.12.2007.

	Ārpusģimenes apūpē esošie bērni	Aizbildņu ģimenēs ievietotie bērni	Audžu ģimenēs ievietotie bērni	Bērnu aprūpes iestādēs ievietotie bērni
Bērnu skaits	9853	6673	555	2625
Bērnu skaits (%)	100,0	67,7	5,6	26,6

Avoti: Latvijas Centrālās statistikas pārvalde, *Bērni Latvijā, 2008*;

LR Labklājības ministrijas Sociālo pakalpojumu pārvalde, *Pārskats par darbu ilgstošās sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijās bērniem 2007. gadā*

Uz 2008. gada sākumu, aizbildnībā atradās 6673 bērni, kas sastāda 67,7 % no kopējā ārpusģimenes aprūpē esošo bērnu skaita. Aizbildnībā nodoto zēnu skaits kopā ir 3217, kopējais meiteņu skaits - 3456, kas ir par 239 meitenēm vairāk nekā zēni.

Aizbildnībā esošie bērni pēc dzimuma un vecuma, dati uz 2008. gada sākumu

Dzimums	Vecums (gadi)		
	Līdz 3 gadiem	No 4 - 12	No 13 - 17
Meitenes	240	1462	1754
Zēni	220	1361	1636

Avots: *Bāriņtiesu pārskatu par darbu 2007. gadā analīze*

Redzama tendence aizbildnībā nodot bērnus, kuri ir vecāki par 4 gadiem, kā arī vislielākais bērnu skaits, kas atrodas aizbildnībā ir vecumā no 13 – 17 gadiem.

Bērnu aprūpes iestādēs uz 2008. gada 1. janvāri faktiski dzīvoja 2625 bērni, kas sastāda 26,6% no kopējā ārpusģimenes aprūpē esošo bērnu skaita valstī. Apkopotie dati par bērnu aprūpes iestādēs ievietotajiem bērniem liecina, ka visvairāk bērni bērnu namos – patversmēs atrodas vecumā no 7 – 17 gadiem, kas saistās ar grūtībām konkrētā vecuma bērnus ievietot audžu ģimenēs, nodot aizbildniecībā vai adoptēšanai. Bērnu-bāreņu sociālās aprūpes centros tiek ievietoti galvenokārt “pamestie” bērni uzreiz pēc dzimšanas vai pirmo divu dzīves gadu laikā, kā arī bērni-bāreņi. Savukārt specializētajos bērnu sociālās aprūpes centros atrodas galvenokārt bērni ar īpašām vajadzībām vai uzvedības traucējumiem. Ģimeņu bērnu sociālās aprūpes centros un Nevalstisko organizāciju izveidotajos bērnu sociālās aprūpes centros, kuros ietilpst arī SOS bērnu ciemati, ir ģimenes videi vistuvāk veidotā bērnu aprūpe.

Bērnu skaits sociālās aprūpes iestādēs, dati 01.01. 2008.

	Pavisam kopā bērnu aprūpes iestādēs	Bērnu-bāreņu sociālās aprūpes centri	Bērnu nami- patversmes	Specializētie bērnu sociālās aprūpes centri	Ģimenes bērnu nami	Nevalstisko organizāciju bērnu sociālās aprūpes centri
Bērnu skaits	2625	491	1578	231	27	298
Bērnu skaits %	100	18,7	60,1	8,8	1,02	11,3

Avots: LR Labklājības ministrijas Sociālo pakalpojumu pārvalde, *Pārskats par darbu ilgstošās sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijās bērniem 2007. gadā*

Bērnu skaits valsts un pašvaldību sociālās aprūpes iestādēs dalījumā pēc vecuma, dati 01.01. 2008.

	Pavisam kopā valsts un pašvaldību bērnu aprūpes iestādēs	Bērnu-bāreņu sociālās aprūpes centri	Bērnu nami-patversmes	Specializētie bērnu sociālās aprūpes centri
Bērnu skaits	2300	491	1578	231
Tai skaitā vecumā (gadi):				
Līdz 2		269	32	-
3 – 6		77	185	34
7 – 15		115	797	129
16 – 17		26	430	55
18 un vecāki		4	134	13

Avots: Latvijas Centrālās statistikas pārvalde, Bērni Latvijā, 2008

Iemesli bērnu ievietošanai bērnu aprūpes iestādē saistīti galvenokārt ar vecākiem atņemtajām aprūpes tiesībām. Valstī kopumā ir vērojama bērnu aprūpes iestādēs ievietoto bērnu skaita samazināšanās tendence.

Bērnu atrašanās iemesli valsts un pašvaldību sociālās aprūpes iestādēs, dati, 01.01. 2008.

	Bērnu - bāreņu sociālās aprūpes centri		Bērnu nami - patversmes		Specializētie bērnu sociālās aprūpes centri	
	2006	2007	2006	2007	2006	2007
Bērnu kopskaits	505	491	1614	1578	238	231
No tiem:						
Bāreņi	8	9	127	99	-	8
Bez vecāku gādības palikuši bērni	497	482	1487	1479	238	223

Avots: Latvijas Centrālās statistikas pārvalde, Bērni Latvijā, 2008

Salīdzinoši mazāk bērnu atrodas audžuģimenēs. Uz 2007.gada 31. decembri bija 326 audžuģimenes, no tām - 182 audžuģimenēs bija ievietoti 555 bērni, kas ir 5,6% no kopējā ārpusģimenes aprūpē esošo bērnu skaita. 2007. gadā ar bēriņtiesas lēmumu tika piešķirts audžuģimenes statuss 81 ģimenei. Salīdzinājumā ar 2006.gadu audžuģimeņu skaits pieaudzis par 55 ģimenēm. Audžuģimenēs ir ievietoti 260 zēni un 295 meitenes. Visvairāk bērnu audžuģimenēs atrodas vecumā no 4 – 12 gadiem.

Audžuģimenēs ievietoto bērnu skaits, dati 31.12. 2007.

	Audzubērnu skaits
Bērnu kopskaits	555
No tiem:	
Vecumā līdz 3 gadiem	114
Vecumā no 4 līdz 12 gadiem	318
Vecumā no 13 – 17 gadiem	123

Avots: Bēriņtiesu pārskatu par darbu 2007. gadā analīze

Saaskaņā ar Bērnu un ģimenes lietu ministrijas rīcībā esošo informāciju, 2007. gadā no ārpusģimenes aprūpes (aprūpes un audzināšanas iestādēm, aizbildnības un audžuģimenēm) tika adoptēti kopā 204 bērni – Latvijā adoptēti 90 (no tiem 46 adoptēti no aprūpes iestādēm, 35 – no aizbildnības, 9 – no audžuģimenēm), savukārt uz ārvalstīm adoptēti 114 bērni (94 – no aprūpes iestādēm, 20 – no audžuģimenēm).

Ekspertu viedoklis par bērniem bez vecāku aprūpes, to ārpusģimenes aprūpi

Latvijā ir ļoti maz reālu bāreņu. Vecāku zaudējuma gadījumos bērnus, kuru ģimenēs nav bijis aprūpes problēmu, adoptijā paņem vai uzņemas aizbildniecību radnieki (vecvecāki, vecāku brāļi, māsas utml.). Bez vecāku aprūpes pārsvarā paliek bērni no t.s. sociālā riska ģimenēm, kuras var raksturot kā sabiedrības marginalizēto daļu. No ģimenēm pārsvarā izņem bērnus, kas cietuši no fiziskās, emocionālās vardarbības, no pamešanas, ģimenes alkoholisma, no seksuālās vardarbības. Tās ir ģimenes, kur vecāki ir atkarīgi no alkohola, narkotikām, azartspēlēm, ir ilgstošie bezdarbnieki. Tie ir faktori, kas sagrauj ģimeni gan finansiāli, gan morāli. Šādu ģimeņu bērni ir tie, kas visbiežāk paliek bez vecāku aprūpes un nonāk bērnu aprūpes institūcijās vai audžuģimenēs. 2003.gadā Bērnu un ģimenes lietu ministrija (BĢLM) pārņēma no Labklājības ministrijas funkcijas par bērnu ārpusģimenes aprūpi. 2003.gadā Latvijā bija 14 audžuģimenes, 2007.g. beigās to ir ap 350, kuru aprūpē ir ap 500 bērnu. Bērnu un ģimenes lietu ministrija plāno diferencēt samaksu audžuģimenēm atkarībā no bērnu „grūtības” pakāpes.

Grūtības, ar kurām saskaras audžu ģimeņu vecāki, ir bērnu un vecāku raksturu nesaderība, emocionāla un psiholoģiska rakstura nesaskaņas. Ir gadījumi, kad bērni atsakās no audžuģimenes. Ap 20 ģimenēm Latvijā audžuģimenes statuss ir atņemts. Būtiskākais negatīvais faktors audžuģimenēm ir tas, ka tās nav stabilas, bet gan laicīgas. Ir gadījumi, kad audžu ģimeņu statusu saņem ģimenes, kas pēc sava dzīves stila, audzināšanas metodēm, vērtībām nav piemērotas šai lomai un uzdevumiem.

3.2. Statistikas analīze par bērniem, kuriem draud risks zaudēt vecāku aprūpi

Pēc statistikas datiem, līdz 2007. gada 1. janvārim valstī bija 7039 sociālam riskam pakļautas ģimenes, kurās atradās 14071 bērns. (Bērni Latvijā, 2007)

2007. gadā pēc bāriņtiesu sniegtajām ziņām bāriņtiesas informējušas pašvaldības sociālo dienestu vai citu atbildīgo institūciju par 3174 ģimenēm, kurās nav pietiekami nodrošināta bērna attīstība un audzināšana. Kopējais bērnu skaits šajās ģimenēs bija 6667. Bērna aprūpes tiesības 2007. gadā atņemtas 1372 personām par 1652 bērniem. Savukārt ar tiesas spriedumu atņemtas aizgādības tiesības 2007. gadā 910 vecākiem par 1154 bērniem. Vislielākais risks, kas saistās ar aprūpes tiesību atņemšanu vecākiem ir bērniem vecumā no 4 – 12 gadiem, kas ir 44,7% no bērnu skaita, kuru vecākiem ir atņemtas aprūpes tiesības.

Bērnu skaits, kuru vecākiem atņemtas aprūpes tiesības 2007. gadā

	Bērnu vecums (gadi)						
	Pavisam kopā	0 – 3		4 – 12		13 – 17	
		skaits	%	skaits	%	skaits	%
Bērnu skaits, kuru vecākiem atņemtas aprūpes tiesības	1652	481	29,1	739	44,7	432	26,1

Avots: Bāriņtiesu pārskats par darbu 2007. gadā analīze

Bērni, kuriem draud risks zaudēt vecāku aprūpi, bieži vien ir pakļauti riskam, kas saistās ar dažādiem noziedzīgiem nodarījumiem pret bērnu. Visbiežāk konstatētie noziedzīgie nodarījumi pret bērnu ir zādzības, laupīšanas, kā arī cietsirdīga un vardarbīga attieksme pret bērnu. 2007. gadā, salīdzinot ar 2006. gadu, ir palielinājies noziedzīgo nodarījumu skaits pret bērnu, kas saistās ar vardarbīgu dzimumtieksmes apmierināšanu, dzimumsakariem ar personu, kura nav sasniegusi 16 gadu vecumu, kā arī ar bērna pavešanu netiklībā. Ir samazinājušies noziedzīgi nodarījumi, kas ietver laupīšanas, huligānismu, cietsirdīgu un vardarbīgu attieksmi pret bērnu, kā arī tīšus miesas bojājumus un zādzības.

Reģistrētie noziedzīgie nodarījumi pret nepilngadīgiem bērniem

Noziedzīgo nodarījumu veidi	2006	2007
Slepkavības	1	2
Tīši miesas bojājumi	11	5
Izvarošanas	38	36
Vardarbīga dzimumtieksmes apmierināšana	78	133
Dzimumsakari ar personu, kura nav sasniegusi 16 gadu vecumu	20	26
Pavešana netiklībā	29	156
Cietsirdība un vardarbība pret nepilngadīgajiem	154	117
Zādzības	254	182
Laupīšanas	468	308
Huligānisms	119	98

Avots: Latvijas Centrālās statistikas pārvalde, *Bērni Latvijā, 2008*

Ekspertu viedoklis par bērniem, kuriem ir risks palikt bez vecāku aprūpes

- Galvenie riska faktori, kuri pastiprina draudus bērniem zaudēt vecāku aprūpi:
 - ģimenes alkoholisms;
 - sociālo iemaņu bērnu aprūpē trūkums gados jaunām mātēm, kuru bērniem ir risks palikt bez vecāku aprūpes, un kuri arī nokļūst ārpus ģimenes aprūpes iestādēs. Pārsvārā šī mātes arī ir no sociālā riska ģimenēm un nav saņēmušas vecāku aprūpi. Viņas atražo savu apgūto ģimenes modeli.
 - riska grupa ir arī bērni, kuru vecāki aizbrauc peļņā uz citām Eiropas valstīm (pārsvārā uz Īriju, Lielbritāniju). Negatīvas izmaiņas šo bērnu uzvedībā pirmkārt tiek pamanītas jau skolā: bērni kavē skolu, iesaistoties likumpārkāpumu veikšanā, zog, melo, klaiņo, viņiem raksturīgs dzīves prasmju trūkums finansu līdzekļu izlietojumā un dzīves apstākļu nodrošināšanā.

Rūpes par šiem bērniem uzņemas kaimiņi, radi, šīs pašas ģimenes vecākie bērni, kuri paši daudzos gadījumos nav pilngadīgi, kas saistās ar ļoti izplatītu problēmu Latvijā.

- Pašvaldības pārstāvošo ekspertu pieredze liecina, ka risks palikt bez vecāku aprūpes ir mājsaimniecībās:
 - ar 3 un vairāk bērniem;
 - kur bērniem nav noteikta paternitāte;
 - bērns dzīvo ar vienu no vecākiem, kuram/kurai ir jau cits/cita draugs/draudzene;
 - ģimenes locekļi nestrādā algotu darbu, neregistrējas kā darba meklētāji, saņemot tikai gadījuma darbu atalgojumu;
 - kuras pārtiek tikai no sociālajiem transfēriem (valsts pabalsts ģimenēm ar bērniem, bērna kopšanas pabalsts, invaliditātes un citas pensijas, bezdarbnieka pabalsts, Garantētais minimālais ienākums - GMI). Laukos šādu ģimeņu ir daudz.

Eksperti uzsver, ka minētajās ģimenēs bieži jāsastopas ar „absurdu, ka valstī ir bērni, kam nav ko ēst, kas ģimeņu nabadzības dēļ nevar apmeklēt skolu un mācīties.”

Eksperti atzīst, ka problēmas ar bērniem riska ģimenēs kopumā saasinās. Sociālie dienesti strādā vāji. Sociālais darbs ar bērniem daudzās pašvaldībās nenotiek vispār. Sakarā ar ekonomisko krīzi, kad skolām tiek samazināts budžets, skolās tiek likvidētas sociālo pedagogu un psihologu štata vienības. Ņemot vērā to, ka ekonomiskās krīzes rezultātā paaugstināsies bezdarba līmenis valstī (pēc Nodarbinātības valsts aģentūras prognozes 2009.g beigās tas sasniegs 14%) samazināsies mājsaimniecību ienākumi, pieaugs dažādu sociālo risku līmenis, kas pirmkārt skars sociāli jutīgākās grupas, tai skaitā ģimenes ar bērniem. Šādā situācijā, samazinot sociālo pedagogu skaitu, bērnu problēmas un tiesību pārkāpumi daudzos gadījumos tiks atklāti novēloti. Tādejādi prognozes bērnu tiesību aizsardzības jomā un bērnu dzīves kvalitātes nodrošināšanā tuvākajiem gadiem ir pesimistiskas.

IV. Pārskats par bērnu tiesību pārkāpumiem pētījuma mērķa grupās

Nodaļas problemātikas analīze balstās uz informāciju, kas iegūta ar kvalitatīvajām pētījumu metodēm, t.i., ar padziļinātajām intervijām:

- ar bērniem ārpus ģimenes aprūpes
- intervijas ar bērniem, kuriem draud risks zaudēt vecāku apgādību.
- intervijas ar ekspertiem no LR Bērnu un ģimene lietu ministrijas, nevalstiskajām organizācijām, Pašvaldību savienības, atsevišķu pašvaldību pārstāvjiem, kuru darbības joma saistīta ar bērnu tiesību aizstāvību un to problēmu risināšanu.

Tika realizētas intervijas ar 32 bērniem no dažādiem Latvijas rajoniem – 13 bērniem, kuri pašlaik dzīvo bērnu namos, 6 bērniem, kuri dzīvo audžu ģimenēs vai ar aizbildni un 12 bērniem, kuriem draud risks zaudēt vecāku aprūpi.

Bērnu aptaujā iegūtie dati apkopoti un atspoguļoti secinājumu veidā, sagrupējot tos pa izpētes jomām:

- ne-diskriminācijas princips;
- izdzīvošana un attīstība;
- aizsardzība;
- līdzdalība;
- specifiskie riski un problēmas;
- bērnu tiesību pārkāpumu iemesli.

Ne-diskriminācijas princips

Bērni, kuri palikuši bez vecāku aprūpes

Iegūtie dati rāda tendenci, ka bērni, kuri ievietoti audžu ģimenēs, biežāk ir pakļauti diskriminācijai nekā bērni, kuri aug bērnu namos. Diskriminācija izpaužas audžuvecāku attieksmē pret audžubērnu, kas ir atšķirīga no attieksmes pret pašu bērniem. Attieksme pret pieņemtajiem bērniem bieži vien ir nesavaldīga, tiek uzstādītas nepamatotas prasības, pašu bērni tiek nostādīti prioritārā stāvoklī attiecībā pret pieņemtajiem bērniem. Piemēram; “...es skatos televizoru tikai tad, kad neviena nav mājās, jo tad, kad atnāk citi, es vairs nevaru skatīties to, ko es vēlos, jo tad man ir jāskatās to, ko citi grib...”. Bērnu namos diskriminācija pret bērniem ir novērota saistībā ar vecumu – jaunākajiem bērniem tic retāk, nekā gados vecākiem bērniem: “...man lielākās meitenes dara pāri, bet, kad es to saku audzinātājai, viņa tic tām meitenēm un nevis man...”.

Bērni, kuriem ir risks zaudēt vecāku aprūpi

Bērni, kuriem draud risks zaudēt vecāku apgādību visbiežāk diskrimināciju izjūt skolā no vienaudžu puses dēļ finansiālo līdzekļu trūkuma, kas izpaužas kā sociālā atstumtība: “.. skolas biedri izvairās runāt ar mani..”.

Tiesības uz izdzīvošanu un attīstību

Bērni, kuri palikuši bez vecāku aprūpes

Veicot pētījuma analīzi, netika konstatēti bērnu tiesību pārkāpumi, kas saistīti ar ANO Bērnu Tiesību Konvencijas 6., 7., 8., 20., 23., 27. un 28. pantu. Kā rezultātā var secināt, ka bērniem, kuri ir palikuši bez vecāku aprūpes tiek nodrošinātas viņu pamatvajadzības (ēdiens, apģērbs, kā arī droša dzīves vieta). Tiek realizētas arī viņu tiesības uz izglītību, jo visi aptaujātie respondenti šajā mērķa grupā apmeklēja skolu, arī bērns ar īpašajām vajadzībām, kurš ir inficēts ar HIV vīrusu. Tāpat arī visiem aptaujātajiem respondentiem ir realizētas viņu tiesības uz vārdu, uzvārdu, kā arī uz savu identitāti. Savukārt konstatētie tiesību pārkāpumi saistās ar bērnu talantu un prasmju izmantošanu un attīstību. Lielākajai daļai no aptaujātajiem respondentiem nav iespēju izmantot un attīstīt savas prasmes un talantus, kas ietver dažādas

sporta aktivitātes, zīmēšanu, datoru nodarbības, braukšanu ar riteni u.c. Konkrētais tiesību pārkāpums ir saistīts galvenokārt ar finansiālo līdzekļu trūkumu.

Bērni, kuriem draud risks zaudēt vecāku apgādību

Bērniem, kuriem draud risks zaudēt vecāku apgādību, tiek pārkāptas viņu tiesības galvenokārt uz pamatvajadzību apmierināšanu – mājās ir auksti, ne vienmēr ir ko ēst, nav vietas, kur mācīties, kā arī dzīvo liels skaits cilvēki vienā istabā.

Aizsardzība

Bērni, kuri palikuši bez vecāku aprūpes

Analizējot bērnu aizsardzību, kuri palikuši bez vecāku aprūpes, netika konstatēti tiesību pārkāpumi, kas saistīti ar ANO Bērnu Tiesību konvencijas 9. un 20. pantu - bērniem netiek liegtas tiesības dzīvot ģimenē, izņemot gadījumus, ja ģimenē bērnam var tikt nodarīts ļaunums. Doto apgalvojumu pamato fakts, ka neviens no respondentiem nav izņemts no ģimenes nepamatotu apsvērumu dēļ un valstī ļoti aktīvi darbojas krīzes centri, kuros ir iespējama bērnam bīstamo ģimenes locekļu rehabilitācija, kā arī bērns no sociāla riska ģimenes var tikt ievietots uz laiku aprūpes centros līdz brīdim, kamēr tas var atgriezties savā ģimenē, kurā tam vairs nedraud briesmas. Pilnībā tiek realizētas bērnu tiesības uz īpašo aprūpi un palīdzību gadījumā, ja bērns nevar vairs turpmāk dzīvot kopā ar vecākiem. Tādos gadījumos bērnam tiek piemeklēta audžu ģimene, aizbildnis vai bērns tiek ievietots bērnu aprūpes namā. Pētījuma analīzes gaitā tika konstatēti tiesību pārkāpumi, kas saistās ar tiesībām uz sava ķermeņa un prāta aizsardzību, kā arī cietsirdīgu un nežēlīgu bērnu sodīšanu. Konkrētie tiesību pārkāpumi saistās galvenokārt ar audžu vecāku un aizbildņu fizisko un emocionālo vardarbību pret paņemtajiem bērniem:” kad dzīvoju pie aizbildnes, pastāvīgi 3 gadu garumā...kroplis, idiots un līdzīgi...”. Fiziskā vardarbība tiek pielietota kā bērnu nežēlīga un cietsirdīga sodīšana – matu raušana, sišana pa seju, sišana ar siksnu: “ ...mamma (audžu mamma) plēš aiz matiem, kad uznāk melnie...”. Savukārt bērnu namos biežāk tiek novērota emocionālā vardarbība gan no audzinātāju, gan vienaudžu puses, kas saistās ar bērnu apsūkšanu un ļaunšanu uz bērniem: “...mani bieži nosauc par idiotu vai kā citādi...pat citu bērnu klātbūtnē..”.

Bērni, kuriem draud risks zaudēt vecāku aprūpi

Bērni, kuriem draud risks zaudēt vecāku apgādību cieš biežāk gan no fiziskās, gan emocionālās vardarbības nekā bērni, kuri palikuši bez vecāku gādības. Vecāki ļoti nežēlīgi un cietsirdīgi soda savus bērnus, kā arī viņu sods nav prognozējams, jo to ietekmē alkohola izraisītais uzbudinājums. Kā liecina pētījumā iegūtie dati, bērni no sociālā riska ģimenēm dažkārt ir pakļauti seksuālai vardarbībai. Pamatojoties uz pētījumā atspoguļotajām tendencēm, var secināt, ka bērni, kuriem draud risks palikt bez vecāku aprūpes bieži vien ir iebiedēti un baidās par saviem pāri darījumiem, no vecāku puses, stāstīt citiem cilvēkiem un lūgt palīdzību.

Līdzdalība

Bērni, kuri palikuši bez vecāku aprūpes

Pētījumā iegūto datu analīzes rezultātā tika konstatēti bērnu tiesību pārkāpumi saistībā ar bērna tiesībām izteikt savu viedokli un tikt uzklaštam. Minētie tiesību pārkāpumi biežāk tika novēroti bērnu namos, kur pieaugušie savas ikdienas steigas dēļ bieži vien neuzklausa vai uzklausa pavirši bērnu viedokli viņiem aktuālos jautājumos: ”..es jau viņiem teicu (audzinātājiem), bet viņiem vienalga. Nav jēgas. Uzklausa jau tos, kam vairāk gadu...”

Bērni, kuriem draud risks zaudēt vecāku apgādību

Pētījuma rezultāti liecina par to, ka bērni, kuriem draud risks zaudēt vecāku aprūpi ir bailīgi un nav pieraduši skaļi izteikt savu viedokli. Kā atspoguļo pētījumā iegūtie dati, bērni, no aplūkotās mērķa grupas, spēj realizēt savas tiesības izteikt savu viedokli tikai tad, kad ar to sāk strādāt speciālisti ārpus ģimenes institūcijās.

Ekspertu aptaujas rezultātu analīzē, atsevišķi apskatīti tiesību pārkāpumi katrā mērķa grupā.

Tiesību pārkāpumi bērniem, kuriem pastāv risks palikt bez vecāku aprūpes ir:

- laba mājokļa trūkums. Dzīves apstākļi – antisanitāri, netīrība, nekārtība, kukaiņi, nabadzība, trūcīgi sadzīves apstākļi, nav gultas vietas un gultas veļas;
- laba pilnvērtīga ēdiena trūkums, bieži jebkāda ēdiena trūkums;
- problēmas iegūt izglītību, apmeklēt skolu (nav nauda mācību līdzekļu iegādei, nav piemērota apģērba, apavu). Tā kā lauku teritorijās tiek slēgtas mazās skolas, nav iespējams apmaksāt ceļu uz skolu citā pagastā vai pilsētā;
- ģimenes finansu līdzekļu trūkuma, vecāku vienaldzības vai atkarību dēļ bērniem nav iespējas iesaistīties noderīgās, attīstošās brīvā laika nodarbībās;
- no iepriekšējā faktora izriet iespēju trūkums attīstīt bērna spējas un talantus;
- lai gan ne vienmēr, bet šādās riska ģimenēs bieži pastāv fiziska, emocionāla vardarbība pret bērniem;
- ir gadījumi, kad riska ģimenēs ir aizdomas uz seksuālu vardarbību.

Šo problēmu pamatā pārsvarā ir problēmas ģimenē – vecāku ilgstošs bezdarbs, slimības vai invaliditāte, atkarības (alkoholisms, narkotiku vai azartspēļu atkarība), apātija, neieinteresētība bērnu uzraudzībā un audzināšanā.

- Lai gan grūtāk identificējama, tomēr izplatīta problēma ir emocionālā vardarbība. Tā samērā izplatīta arī labi situētās ģimenēs, kur vecākiem augsts sociālais statuss un augsti ienākumi. Šādu ģimeņu bērniem arī pastāv nopietns risks palikt bez vecāku aprūpes.

Vardarbība pastāv gan ģimenēs, kuru bērniem draud risks palikt ārpus ģimenes aprūpes, gan arī bērniem, kas jau atrodas ārpus ģimenes aprūpes. Eksperti uzskata, ka vardarbība pret bērniem ir sabiedrībā plaši izplatīta problēma. To veicina ekonomiskās situācija, sociālā spriedze, kas jūtama visur sadzīvē. Papildus nopietns un ļoti izplatīts riska faktors ir alkoholisms. Bāriņtiesai, kura ir pirmā institūcija dzīves vietā, kam jākonstatē vardarbības fakts, bieži ir grūti identificēt vardarbības faktu, situāciju, kad drīkst iejaukties. Ir gadījumi, kad par to informē kaimiņi. Problēma ir arī tā, ka vardarbības gadījumos bērnam nav kur sūdzēties. Īpaši grūti konstatējams ir seksuālās vardarbības fakts ģimenē. Situācijā, kad ekonomiskās krīzes rezultātā, daudzās, īpaši mazajās, skolās tiek likvidētas psihologa un sociālā pedagoga štata vietās, bērniem nav vairs iespēju stāstīt par notikušo vardarbību. Šos speciālistus katrā skolā vajadzētu apmaksāt no valsts budžeta.

Vardarbība pret bērnu ir arī tad, kad bērnu izņem no ģimenes, lai arī no sociāli nelabvēlīgas ģimenes. Šī transformācija bērnam ir ļoti traumējoša. „Tādejādi atkal jāuzsver nepieciešamība strādāt ar ģimeni, lai situācija nenonāktu tik tālu, ka bērns no ģimenes jāizņem.”

Daži eksperti uzsver faktu, ka ne vienmēr tajās pašvaldībās, kur ir daudz reģistrētu bērnu tiesību pārkāpumu, arī vardarbības gadījumu, to izplatība arī ir lielāka. Bieži vien lielāks reģistrēto tiesību pārkāpumu skaits nozīmē to, ka šajās pašvaldībās labāk strādā bāriņtiesa vai sociālais darbinieks.

Tiesību pārkāpumi bērniem bez vecāku aprūpes

Pēc ekspertu domām, visās institūcijās, kurās ir bērni, neizbēgami pastāv vardarbība. Pedagogu, audzinātāju, bērnu tiesību speciālistu uzdevums ir šo vardarbību vājināt, lai tā nebūtu mērķtiecīga vardarbība. Eksperti vērs uzmanību uz to, ka bērnu tiesību aizsardzībā būtiska problēma ir vardarbība masu medijos, sabiedrībā. Tā savukārt transformējas ģimenes vardarbības dažādās formās. Bērni apgūst šos vardarbības modeļus jau no mazotnes. Būtisks faktors ģimeņu problēmās un riska situācijās ir vīriešu bezatbildība ģimenes funkciju pildīšanā. Valsts likumdošanas līmenī jārunā par mediju lomu un atbildību vardarbības popularizēšanā. Vardarbības lielākais risks ir specializētajos bērnu namos, kur nonāk bērni ar smagām uzvedības problēmām vai garīgiem traucējumiem. Eksperti uzsver, ka jo mazāks bērnam vai cita institūcija, jo zemāks vardarbības risks. Ekspertu intervijās netiek apskatīti gadījumi par vardarbību audžuģimenēs, lai gan intervijās ar bērniem viņi stāsta par audžuvecāku vardarbības gadījumiem.

Ekspertu vērtējums **par audžuģimeņu institūciju** kā tādu ir pozitīvs. Tomēr intervijās tiek minēti gadījumi, kad bāriņtiesas piešķir audžuģimeņu statusu ģimenēm, kas nav tam atbilstošas. Ir daudz neveiksmīgu gadījumu, piemēram, ģimenes mājoklī ir liela nekārtība, netīrība. Bāriņtiesas ir tās, kas pieņem lēmumu par audžuģimeņu statusa piešķiršanu.

Viena no ekspertēm negatīvi vērtē to, ka Latvijā ir pieredze, ka daudzas lietas tiek veiktas kā politiska ofensīva vai akcija, piemēram, „tagad pāriesim uz audžu ģimenēm.” Viņa uzsver, ka „jāizvērtē katrs individuālais gadījums un jāatrod piemērotākais risinājums. Bet visoptimālākais risinājums, ja iespējams sakārtot bērna īsto ģimeni.” Eksperti atzīmē, ka pašvaldībām ir dažāda attieksme pret audžu ģimeņu atbalstu, kas arī ir saprotams, jo ne visas audžu ģimenes vērtējamas kā atbilstošas. Mēdz būt situācijas, kad, īpaši laukos, audžuģimene veidojas, lai gūtu papildus ienākumus no pašvaldību izmaksātajiem līdzekļiem, kā arī, lai lielāki audžu bērni palīdzētu lauku darbos.

Pašvaldību interesēs ir atbalstīt audžu ģimenes, jo tas pašvaldībām izmaksā lētāk nekā ievietot bērnu bērnunamā. Izņēmums ir valsts specializētie bērnunami, kuros ievieto bērnus ar nopietnākiem veselības vai uzvedības traucējumiem, un kur par bērna uzturēšanos pašvaldībai nav jāmaksā. Daži eksperti izsaka viedokli, ka šajos specializētajos bērnunamos bērni reizēm tiek ievietoti nevis savu veselības vai uzvedības problēmu dēļ, bet gan tādēļ, ka pašvaldībai tādejādi nav jāmaksā par bērnu uzturēšanos tajā.

Analizējot audžuģimeņu problēmas, eksperti nosauc raksturu nesaderību, emocionāla un psiholoģiska rakstura nesaskaņas. Problēmas ir arī, kad bērni un audžuvecāki savstarpēji pierod, bet pēc laika atkal tiek šķirti. Tā ir emocionāla vardarbība ne tikai pret bērnu, bet arī pret audžuvecākiem. Daudzas audžu ģimenes nav sagatavotas konflikta situācijai un neprot tās pozitīvi risināt. Būtisks faktors audžu ģimenes atļaušanai ir tas, lai ģimenē būtu abi vecāki. Līdz ar to, abu dzimumu bērniem tiek ieaudzināts pareizs ģimenes modelis, kurš aptver abu vecāku lomu dalījumu. Rādot pilnas ģimenes modeli, tiek audzināta abu dzimumu bērnu nākotnes atbildīga attieksme pret ģimeni

. Vardarbības riskus bērnu ārpusģimenes aprūpes iestādēs veicina:

- nepilnības darbinieku profesionālajās zināšanās par bērnu attīstību;
- izpratnes trūkums par bērnu uzticēšanās nozīmību;
- bērnu aprūpes darbinieki bieži ir nekonsekventi audzināšanas darbā, viņiem raksturīgs profesionālo lomu sajaukumi;
- audzinātāju un pedagogu kopējas komandas misijas apzināšanās trūkums, kas traucē realizēt konsekventu un skaidru bērnu disciplinēšanas stratēģiju.

Pēc ekspertu rīcībā esošiem datiem, Latvijā ar emocionālu vai fizisku vardarbību ģimenē saskaras 20 līdz 30% bērnu un jauniešu. Lai gan pašvaldībās ir izveidoti krīžu centri, un pašvaldības sadarbojas to izmantošanā, ir nepietiekams finansējums preventīvajiem pasākumiem, t.sk. ģimeņu konsultēšanai, izglītošanai un rehabilitācijai. Nepieciešams finansējums no valsts, lai pašvaldībās varētu veicināt sociālā darba kvalitāti – iesaistīt darbā ar ģimenēm sociālos rehabilitētājus, kuri varētu ģimenēs bieži un ilgstoši darboties ar vecākiem bērnu aprūpes nodrošināšanā. Pašvaldībās un izglītības iestādēs trūkst speciālistu – profesionāļu (sociālo darbinieku, sociālo pedagogu, psihologu) darbam ar bērniem un ģimenēm.

V. Institūciju kompetences un realizēto stratēģiju raksturojums

Valsts līmenis

Bērnu tiesību aizsardzība valstiskā līmenī atrodas Bērnu un ģimenes lietu ministrijas un Bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas kompetencē. Bez vecāku gādības palikušo bērnu un bērnu ar īpašām vajadzībām tiesību aizsardzība – daļēji vietējo pašvaldību kompetences sfērā. Citas iesaistītās valstiskās institūcijas ietver Izglītības un zinātnes ministriju un Tiesībsarga biroju.

Hierarhiski augstākā institūcija valsts līmeņa bērnu tiesību jomā ir Ministru kabinets, kura kompetencē ietilpst izstrādāt valsts politikas galvenās vadlīnijas bērnu tiesību attīstības jomā.

Ministru kabineta kompetence bērnu tiesību aizsardzības jomā

Ministru kabinetam:

- jāizstrādā atbilstošie likumprojekti un jāizdod nepieciešamie noteikumi, kas saistīti ar bērnu tiesību aizsardzību;
- jāapstiprina valsts ilgtermiņa politikas projekti bērnu tiesību aizsardzības jomā;
- jāizveido bērnu tiesību aizsardzības komisija, ietverot tajā bērnu tiesību aizsardzības organizāciju un vietējo pašvaldību vai sabiedrisko organizāciju pārstāvjus;
- jāapstiprina valsts programma sociālo izglītotāju un sociālo darbinieku sagatavošanai;
- jāapstiprina programma bērnu noziedzības novēršanai un bērnu aizsardzībai no noziedzības.

Bērnu un ģimenes lietu ministrijas kompetence

Bērnu un ģimenes lietu ministrija:

- sadarbībā ar Izglītības un zinātnes ministriju, Iekšlietu ministriju, Tieslietu ministriju, Kultūras ministriju, Labklājības ministriju un Veselības ministriju, citām valsts un pašvaldību institūcijām, kā arī nevalstiskajām organizācijām formulē ilgtermiņa valsts politiku bērnu tiesību aizsardzības jomā;
- piedalās sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības politiku projektu izstrādē bērnu un ģimeņu tiesību aizsardzības jomās;
- piedalās bērnu bāreņu un bez vecāku gādības palikušo bērnu alternatīvās aprūpes politiku izstrādē;
- organizē un koordinē likumdošanas aktu ievērošanas uzraudzību bērnu tiesību aizsardzības jomā, un savas kompetences jomā formulē priekšlikumus normatīvo aktu grozījumiem, lai nodrošinātu bērnu tiesību aizsardzību;
- metodoloģiski vada bērnu ārpusģimenes aprūpes institūciju aktivitātes bērnu tiesību aizsardzības jomā;
- uzrauga un metodoloģiski vada bāriņtiesas aktivitātes (izņemot tās funkcijas, kas ir ietvertas Bāriņtiesu likuma VII un VIII nodaļās);
- sniedz metodoloģisko palīdzību bērnu aizsardzības speciālistiem pašvaldībās;
- sagatavo iesniegšanai ANO Bērnu tiesību komitejā ziņojumu par bērnu stāvokli Latvijā un aktivitātēm, kas ir veiktas, lai nodrošinātu bērnu tiesības;
- informē sabiedrību par likumiem un normatīvajiem aktiem, kas ir pieņemti bērnu tiesību aizsardzības jomā, kā arī par saistošo starptautisko likumdošanu šajā jomā.

Bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas kompetence

Bērnu tiesību aizsardzības inspekcija ir institūcija, kas ir tieši pakļauta Bērnu un ģimenes lietu ministrijai, un kas nodrošina likumdošanas ievērošanas pārraudzību un kontroli bērnu tiesību aizsardzības jomā.

Inspekcijai ir šādas funkcijas:

- uzraudzīt un kontrolēt Bērnu tiesību aizsardzības likuma un citu bērnu tiesību aizsardzību regulējošo normatīvo aktu ievērošanu;
- analizēt situāciju bērnu tiesību aizsardzības jomā;
- nodrošināt uzticības tālruņa darbību bērnu tiesību aizsardzības jomā;
- sniegt ieteikumus valsts un pašvaldību iestādēm un citām institūcijām, lai nodrošinātu un pilnveidotu bērnu tiesību aizsardzību;
- sadarboties ar valsts un pašvaldību iestāžu amatpersonām, kā arī nevalstiskajām organizācijām bērnu tiesību aizsardzības jomā.

Lai īstenotu šīs funkcijas, inspekcija atbilstoši tās kompetencei veic šādus uzdevumus:

- pamatojoties uz privātpersonu, valsts vai pašvaldību institūciju iesniegtajām sūdzībām vai pēc savas iniciatīvas pārbauda jebkuras valsts vai pašvaldības institūcijas, nevalstiskās organizācijas vai citas fiziskās vai juridiskās personas darbību bērnu tiesību aizsardzības jomā un sastāda pārbaudes aktu par pārbaudē konstatētajiem faktiem;
- pamatojoties uz pārbaudes rezultātiem, sniedz ieteikumus pārkāpumu novēršanai;
- nodrošina administratīvo pārkāpumu lietvedību;
- organizē inspekcijas inspektoru, uzticības tālruņa darbības nodrošināšanā iesaistīto darbinieku un bērnu tiesību aizsardzības pašvaldību speciālistu apmācību;
- sniedz konsultācijas un psiholoģisko atbalstu bērniem krīzes situācijās.
- apkopo statistikas datus un pārbaudžu rezultātā iegūto informāciju par bērnu tiesību ievērošanu un sniedz priekšlikumus Bērnu un ģimenes lietu ministrijai situācijas uzlabošanai;
- informē sabiedrību par inspekcijas darbību, bērnu tiesībām un pienākumiem un citām aktuālām tēmām bērnu tiesību aizsardzības jomā;
- sadarbojas ar ārvalstu publiskās pārvaldes institūcijām, starptautiskajām un nevalstiskajām organizācijām, to pārstāvjiem un ekspertiem;
- izstrādā un iesniedz Bērnu un ģimenes lietu ministrijā priekšlikumus normatīvo aktu pilnveidošanai bērnu tiesību aizsardzības jomā.

Labklājības ministrijas kompetence

Labklājības ministrija:

- formulē valsts politikas projektus bērnu un ģimenes sociālās drošības jomā, ieskaitot sociālās apdrošināšanas un valsts sociālo pabalstu, sociālās palīdzības, sociālās aprūpes, sociālās un profesionālās rehabilitācijas, un pusaudžu nodarbinātības jomās, kā arī koordinē šādu projektu īstenošanu un uzņemas atbildību par tiem;
- organizē un koordinē sociālos pakalpojumus un sociālo palīdzību atbilstoši valsts programmām un Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumam;
- valsts budžeta ietvaros nodrošina valsts finansējumu sociālo darbinieku sagatavošanai.

Izglītības un zinātnes ministrijas kompetence:

- izstrādā valsts politikas projektus bērnu izglītības un sporta jomā, un organizē apstiprināto projektu īstenošanu;
- nodrošina izglītības pieejamību un kvalitāti;
- sadarbībā ar Bērnu un ģimenes lietu ministriju izstrādā izglītības programmas bērnu tiesību aizsardzības jomā;
- nodrošina veselības mācības obligātu iekļaušanu vispārējās izglītības programmās;
- nosaka izglītības darbinieku kvalifikācijas prasības un kritērijus, un veicina izglītības darbinieku kvalifikācijas līmeņa paaugstināšanu;
- sadarbībā ar Labklājības ministriju un Veselības ministriju izstrādā Valsts programmu sociālo darbinieku, sociālo izglītotāju un skolotāju darbam ar bērniem ar īpašām vajadzībām un bērniem, kam nepieciešama sociāla un pedagoģiska uzvedības korekcija, kā arī ģimenēm ar šādiem bērniem, sagatavošanai, kā arī koordinē valsts programmu īstenošanu.

Tiesībsarga biroja kompetence

Tiesībsarga birojs:

- informē sabiedrību par bērna tiesībām;
- pēta sūdzības par bērna tiesību pārkāpumiem, īpašu uzmanību pievēršot valsts vai pašvaldību institūciju un to darbinieku pārkāpumiem;
- iesniedz priekšlikumus, lai veicinātu bērna tiesību ievērošanu;
- attīsta atbalsta un sociālo pakalpojumu sistēmas ģimenēm ar bērniem, un nodrošina atbilstošu infrastruktūru;

- attīsta ģimenes tipa aprūpes sistēmu bāreņiem un bērniem, kas palikuši bez vecāku aprūpes (audžuģimenes, adopcija, aizbildnība);
- rada valsts atbalsta sistēmu pieejamu mājokļu nodrošināšanai ģimenēm ar bērniem.

Vietējās pašvaldības

Latvijas administratīvā struktūra pašlaik sastāv no 527 pašvaldībām, kuras iedalās šādi: 53 pilsētu pašvaldības, 7 republikas nozīmes pilsētu pašvaldības, 35 apvienotās pašvaldības, un 432 lauku pašvaldības.

Saskaņā ar pašreizējās valdības nodomiem, administratīvās reformas rezultātā 2009. gadā tiks radītas 109 apvienotās pašvaldības un 9 republikas nozīmes pilsētu pašvaldības.

Bāriņtiesas vai pagasttiesas – neatkarīgas uzraudzības iestādes, ko izveidojušas pašvaldības – pieņem lēmumus, lai nodrošinātu bērnu tiesību un interešu aizstāvību, ja vecāki to nevar veikt paši. Terminam “bāriņtiesa” ir vēsturiska pagātne, kas iesniedzas Latvijas pirmās neatkarīgās republikas laikā 20. gadsimta sākumā, un šis termins ir pieņemts arī pēc neatkarības atjaunošanas.

Bāriņtiesas pamatuzdevumi:

- aizsargāt bērna vai citas rīcībnespējīgas personas personiskās un mantiskās intereses un tiesības;
- izskatīt iesniegumus un sūdzības, ieskaitot iesniegumus un sūdzības, kas saistās ar vecāku, aizbildņu, uzticības personu vai audžuģimenes rīcību;
- piedalīties lietas izskatīšanā tiesā un sniegt atzinumu, ja likums nosaka vai tiesa atzīst bāriņtiesas piedalīšanos lietas izskatīšanā par nepieciešamu;
- sadarboties ar citām bāriņtiesām, ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijām un veselības aprūpes un izglītības iestādēm, sociālajiem dienestiem un policijas iestādēm, lai nodrošinātu bērna vai citas rīcībnespējīgas personas tiesību un interešu aizstāvību;
- informēt pašvaldības sociālo dienestu vai citas atbildīgās institūcijas par ģimenēm, kurās netiek pietiekami nodrošināta bērna attīstība un audzināšana, un kurām nepieciešama palīdzība;
- neizpaust informāciju, kas jebkādā veidā varētu kaitēt bērnam vai citai rīcībnespējīgai personai;
- sniegt palīdzību bērnam vai citai rīcībnespējīgai personai, kura pēc palīdzības vērsusies bāriņtiesā;
- Kriminālprocesa likumā noteiktajos gadījumos pārstāvēt bērnu vai citu rīcībnespējīgu personu kriminālprocesā.

Bāriņtiesa pieņem lēmumu par bērna aprūpes tiesību atņemšanu vecākam, ja:

- ir faktiski šķēršļi, kas liedz iespēju aprūpēt bērnu;
- bērns vecāka vainas dēļ atrodas veselībai vai dzīvībai bīstamos apstākļos;
- vecāks ļaunprātīgi izmanto savas tiesības vai nenodrošina bērna aprūpi un uzraudzību;
- vecāks ir devis piekrišanu bērna adopcijai;
- konstatēta vecāka vardarbība pret bērnu vai ir pamatotas aizdomas par vardarbību pret bērnu.

Šādos gadījumos vietējās pašvaldības sociālais dienests sadarbībā ar citām pašvaldības iestādēm, bērna vecākiem un bērnu tiesību aizsardzības institūcijām izstrādā ģimenes atbalsta un palīdzības programmu, tomēr šādas programmas bieži ir tikai formāli dokumenti, nevis reāls atbalsts.

Ja bērna aprūpes tiesību atņemšanu radījušie iemesli vairs nav spēkā, bāriņtiesa pieņem lēmumu par bērna aprūpes tiesību atjaunošanu.

Sociālajiem darbiniekiem ir jābūt pilnvarotiem īstenot “atbilstošus centienus”, lai ģimenei sniegtu visus pieejamos resursus pirms tiek pieņemts lēmums izņemt bērnu no ģimenes. Atbilstoši tam ir jāizstrādā un jāīsteno ārpusģimenes aprūpes standarti, lai nodrošinātu to, ka

bērna izņemšanas iespēja no ģimenes tiek aplūkota tikai tad, ja ir redzams, ka citādi nav iespējams nodrošināt bērna drošību vai labklājību, pat izmantojot citus papildus resursus ģimenes atbalstam, turklāt īpaša uzmanība ir jāpievērš bērna sociālajai un medicīniskajai vēsturei. Galvenie šķēršļi šajā jomā ir resursu un profesionāla personāla trūkums. Pašvaldības aktīvi neveic profilaktisko darbu un koncentrējas tikai uz problēmu risināšanu. Mazās lauku pašvaldībās ir ļoti grūti atrast kvalificētu personālu. Sociālo pakalpojumu (sociālās aprūpes, sociālās rehabilitācijas, u.c.) kvalitāte dažādās pašvaldībās ir ļoti atšķirīga.

Ģimenes līmenis

Saskaņā ar Civillikumu, vecāku pienākums ir rūpēties par bērnu un viņa vai viņas īpašumu, un pārstāvēt bērnu viņa vai viņas personiskajos un mantiskajos jautājumos. Bērna vecāku pienākums ir sagatavot viņu neatkarīgai dzīvei sabiedrībā, iespēju robežās respektējot bērna personību un ievērojot viņa spējas un vēlmes.

Vecāki ir bērna dabiskie aizbildņi (likumīgie pārstāvji). Viņu uzdevums ir aizstāvēt likumdošanā noteiktās bērna tiesības un intereses.

Atbilstoši likumdošanai vecākiem ir jāuzņemas atbildība par vecāku pienākumu neveikšanu un par bērnu tiesību pārkāpšanu, fizisku sodīšanu vai nežēlīgu izturēšanos pret bērnu.

Īstenojot ar bērnu saistītas vecāku vēlmes, iespējams noteikt ierobežojumus, neatkarīgi no vecāku uzskatiem un reliģiskās pārliecības, ja ir secināts, ka tie var būt fiziski vai garīgi kaitīgi bērna nākotnes attīstībai.

Saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likumu, ģimene ir bērna attīstības un audzināšanas dabiskā vide, un katram bērnam ir neatņemamas tiesības augt ģimenē. Valstij un pašvaldībām ir jāatbalsta ģimene un jāsniedz tai palīdzība.

Ja vecāku attiecības ar bērnu nenodrošina bērna attīstībai labvēlīgu vidi vai ja bērns ir hroniski slims, pašvaldībai ir jāpalīdz ģimenei, sniedzot psihologa, sociālā konsultanta vai cita speciālista konsultācijas, un bērns jānodrošina ar atbalsta ģimeni vai atbalsta personu, kas palīdzētu stabilizēt vecāku un bērna attiecības. Atbalsta ģimene vai atbalsta persona, balstoties uz trīspusēju līgumu, kas tiek noslēgts starp atbalsta ģimeni vai atbalsta personu, vietējās pašvaldības sociālo dienestu un ģimeni, kam ir nepieciešams atbalsts, sniedz bērnam vai ģimenei atbalstu.

Atkarībā no bērna vecuma, pašvaldība palīdz ģimenei, īpaši – trūcīgai ģimenei – bērna audzināšanā un izglītošanā, profesionālajā izglītībā, kā arī nodarbošanās un pajumtes atrašanās.

Valstij un pašvaldībām jāsniedz atbalsts bērnu un ģimenes izglītības, veselības aprūpes, kultūras, sporta un aktīvas atpūtas institūcijām un organizācijām, lai veicinātu bērna fizisko attīstību un radošās aktivitātes; un jāsniedz bērnam brīvā laika pavadīšanas iespējas un citi pakalpojumi, kas veicina pilnvērtīgu bērna attīstību, un palīdz bērna audzināšanas procesā, tomēr reāli pašvaldībām atbalsta sniegšana ir problemātiska.

Nevalstiskā sektora līmenis

Latvijā darbojas vairākas nevalstiskās organizācijas, kuru aktivitātes ir saistītas ar bērnu tiesību jomu. Daļa šo organizāciju darbojas kā bērnu tiesību aizstāvji, kuri aktualizē problēmas normatīvajā regulējumā, kā arī problēmas, kas rodas likumā noteikto tiesību realizācijā praksē. Pirms vairākiem gadiem šajā jomā aktīvi darbojās organizācija „Glābiet bērnus!”, taču pēdējā laikā šīs organizācijas darbība ir apsīkusi.

Biedrība „Pro Futuro”, kurā apvienojušies to bērnu, kuriem ir mācīšanās grūtības, vecāki, kas iniciējuši grozījumus normatīvajos aktos, lai nodrošinātu vienādu tiesību uz izglītību realizāciju visiem bērniem. Bez vecāku gādības palikušo bērnu un aizbildņu un audžuģimeņu intereses aizstāv Audžuvecāku apvienība, Bāreņu biedrība u.c. Pēdējos gados nevalstisko organizāciju pārstāvji tiek iekļauti praktiski visās darba grupās, kas gatavo politikas plānošanas dokumentu vai normatīvo aktu projektus bērnu tiesību jomā.

Otrs darbības virziens, kurā iesaistās nevalstiskais sektors, ir konkrētu pakalpojumu nodrošināšana ģimenēm ar bērniem vai tieši bērniem. Tās nodrošina valsts finansētas sociālās

rehabilitācijas programmas vardarbībā cietušiem bērniem, cilvēktirdzniecības upuriem, bērniem ar atkarības problēmām u.c.

Vairākas NVO sniedz ārpusģimenes aprūpes pakalpojumus bez vecāku gādības palikušiem bērniem, saņemot par to pašvaldības finansējumu. Apjomīgus projektus realizē Latvijas bērnu fonds, gan sniedzot materiālu atbalstu atsevišķām ģimenēm, gan organizējot nometnes bērniem ar īpašām vajadzībām, gan veidojot krīzes centrus grūtībās nonākušiem bērniem. Vairākas organizācijas iesaistās sabiedrības izglītošanas pasākumos, piemēram, „Dardedze” sadarbībā ar privāto sektoru patlaban Latvijā realizē kampaņu „Noliec siksnu!”, kas vērsta uz fizisko sodu izskaušanu.

Reliģiskās organizācijas Latvijā kopumā nav īpaši aktīvas bērnu tiesību aizsardzības jomā, izņemot Pestīšanas armiju, kura realizē vairākus projektus.

Bērni darbojas NVO, kuru aktivitātes pamatā vērstas uz saturīgu brīvā laika pavadīšanu-mazpulks, gaidas un skauti u.c. Attīstās arī pašu bērnu iesaistīšana lēmumu pieņemšanas procesā. Lai gan katrā bērnu namā jābūt izveidotai aprūpes padomei, kurā darbojas iestādes audzēkņi un sabiedrības pārstāvji, tomēr pārsvarā šai padomei ir formāls raksturs. Bērni tiek iesaistīti arī Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas aktivitāšu plānošanā un realizēšanā- katrai inspekcijas reģiona nodaļai ir izveidots bērnu aktīvs, kurš iesaistās inspektoru aktivitāšu plānošanā, reizi gadā visi šie bērni pulcējas uz kopīgu diskusiju inspekcijā par aktuālām problēmām – par vienaudžu vardarbību, par neiecietību, par atkarībām. Šo diskusiju rezultātā sagatavotie priekšlikumi tiek iekļauti inspekcijas darba plānā- bērnu zīmējumu konkursi, eseju konkursi, utml.

Ekspertu vērtējums par bērnu tiesības aizsargājošo institūciju darbību

Daļa ekspertu, vērtējot bērnu tiesību aizsardzības institūciju esošo struktūru un piemērotību bērnu tiesību reālai aizsardzībai, pauž viedokli, ka institūciju struktūra izveidota pareizi un atbilstoši bērnu tiesību aizsardzībai. Šīs institūcijas ir jāsauglabā un jāpilnveido, īpaši pievēršot uzmanību to institūciju attīstībai, kur bērni var meklēt patvērumu savu tiesību pārkāpumu, bet īpaši vardarbības gadījumos. Tomēr eksperti institūciju darbā saskata arī problēmas:

- Atsevišķi, nesaistīti ar ģimeni, tiek risināti bērnu tiesību, sociālās drošības, izglītības, nodarbinātības u.c. jautājumi. Ar šo jautājumu risināšanu nodarbojas vairākas dažādu līmeņu institūcijas, kuras nav savstarpēji saistītas. Institūciju darbība vērsta uz bērnu, bērnu krīzes situācijā, nelabvēlīgu, trūcīgu ģimeni, nevis veselīgu ģimeni kopumā, t.i. tiek strādāts ar īpašām iedzīvotāju kategorijām, sekām un to likvidēšanu. **Valstī nav vienota koordinācijas mehānisma, lai saskaņotu dažādu nozaru izstrādātās un realizētās politikas un īstenotos pasākumus ar ģimenes interešu aizsardzību un nepieciešamā atbalsta nodrošināšanu.** Tā rezultātā institūciju darbības uzdevumos paredzētās funkcijas pārklājas vai arī netiek risinātas, uzskatot, ka tas ir citas iestādes uzdevums. Patlaban speciālisti darbā ar bērniem un ģimenēm cīnās ar sekām. Valsts līmenī nav izveidota vienota starpinstitūciju un profesionāļu sadarbības sistēma darbā ar vardarbībā cietušiem bērniem un ģimenēm, nav izstrādāta vienota valsts programma preventīvā darba veikšanai. Nepieciešama ciešāka sadarbība (pašvaldību sociālie darbinieki, pagasttiesa, policija, izglītības iestāžu skolotāji, psihologi, sociālie pedagogi, ģimenes ārsti), veidojot dialogu ar ģimenēm. „Būtiski ir strādāt komandā, lai bioloģiskajā ģimenē radītu bērnam labvēlīgus apstākļus. Tas ir optimālais risinājums”. Viena no ekspertēm kā optimālu min Somijas piemēru: bērns no riska ģimenes tiek ievietots savdabīgā bērnudārzā kā pagaidu uzturēšanās vietā, kur pie viņa nāk vecāki, ar kuriem strādā speciālisti attiecīgajā jomā – psihologi vai arī mācot praktiskas bērnu aprūpes iemaņas. Tā ir ģimenes audzināšana, kurā visas puses iesaistās labprātīgi.
- Kā vienu no galvenajām problēmām eksperti nosauc to, ka valstī ir par maz sociālo darbinieku vispār un īpaši to, kas strādā ar riska ģimeņu bērnu problēmām, šīs funkcijas mazās pašvaldībās bieži veic darbinieki bez atbilstošas izglītības un amatu apvienošanas kārtībā. Reģionos daudzos pagastos un mazpilsētās nav sociālo darbinieku, kas strādā ar

riska bērniem. Daudz ko nosaka arī konkrētas pašvaldības vadības attieksme. Lielā daļā pašvaldību uzsvars tiek likts uz pabalstiem nevis sociālo darbu, tādējādi atražojot sociālo pabalstu saņēmējus. Finanšu resursu trūkums mazajās pašvaldībās kavē piesaistīt izglītotus darbiniekus.

- Lai novērstu bērnu izņemšanu no ģimenēm nepieciešams lielāks sociālo darbinieku skaits **ar atbilstošu izglītību**, kas preventīvi strādātu ar riska ģimenēm, jau laicīgi identificējot riska bērnus un riska ģimenes.

No pašvaldības vadītāja atkarīgs, vai līdzekļi tiek investēti audžuģimenē vai bērna aprūpei bērnunamā. Pašvaldību nevēlēšanās izdot naudu bērna uzturēšanai bērnunamā (500LVL un vairāk mēnesī) bieži ir cēlonis novēlotam problēmas risinājumam riska bērniem. Eksperts no Bērnu un ģimenes lietu ministrijas nosauc 109 pašvaldības, kas atbalsta audžuģimenes.

Eksperte (Sociālo darbinieku asociācijas prezidente) ierosina pašvaldībā aprēķināt sociālo darbinieku nepieciešamo skaitu nevis proporcionāli iedzīvotāju skaitam, bet veidot jaunus algoritmus – nepieciešamo sociālo darbinieku skaitu darbam ar bērnu tiesību aizsardzību noteikt atbilstoši riska ģimeņu skaitam, nevis proporcionāli iedzīvotāju skaitam pašvaldībā. Bet, lai algoritms būtu atbilstošs nepieciešamajam, jābūt precīzai un pamatotai riska ģimeņu uzskaitē pašvaldībā.

Eksperti SOS ciematus vērtē pozitīvi, bet daži eksperti uzsver problēmu, ka bērni ciematos neredz vīrieša lomu ģimenē, vīrieša atbildību, jo SOS ciematos strādā pārsvarā sievietes, tādējādi tiek atražots **tikai sievišķīgās** atbildības modelis un uzskats, ka atbildība par ģimeni ir sievietes funkcija. Eksperti no pašvaldībām, pozitīvi vērtējot SOS ciematus, uzsver, ka bērnu uzturēšanās tajos, pašvaldībām izmaksā ļoti dārgi.

Valsts galvenās stratēģijas bērnu tiesību attīstības jomā

2004. gada martā Ministru kabinets pieņēma pamatnostādnes „Bērniem piemērota Latvija”. Šis dokuments balstās uz „Bērniem piemērota pasaule”, kas tika pieņemts ANO Ģenerālās asamblejas 27.sesijas noslēgumā, kas notika laikā no 2002. gada 8.- 10. maijam. Pamatnostādnes „Bērniem piemērota Latvija” ir ilgtermiņa politikas plānošanas dokuments (no 2004. gada līdz 2015. gadam), kas ietver uz bērnu tiesību īstenošanu vērstas valsts politikas pamatprincipus, mērķus un prioritātes. Pamatnostādnes ir pašu bērnu, vairāk nekā 100 pašvaldību un dažādu valsts un nevalstisko organizāciju centienu rezultāts. Pamatnostādnes tiek izmantotas kā vadlīnijas vidēja termiņa programmu un īstermiņa plānu izstrādei noteiktu gada mērķu sasniegšanai.

Pamatnostādnes ir pirmais ilgtermiņa dokuments, kas ietver vispārējo nacionālo politiku bērnu tiesību aizsardzības jomā. Šajā dokumentā ir apkopoti aktivitāšu virzieni, ko ietver citi politikas plānošanas dokumenti, un tajā tiek ierosinātas arī jaunas aktivitātes.

Pamatnostādnes nosaka jautājumu spektru, uz kuru balstās bērnu optimāla attīstība, un ierosina darbības, kas ir jāveic to praktiskai īstenošanai:

- sistemātiski pārbaudīt bērnu vispārējo veselības stāvokli un nodrošināt kvalitatīvu veselības aprūpi;
- samazināt ārējās vides negatīvo ietekmi uz bērnu veselību, kā arī samazināt smēķēšanas, alkohola, narkotisko un toksisko vielu lietošanu un izplatību;
- veikt informatīvos un preventīvos pasākumus HIV/AIDS un STS izplatības novēršanai bērnu un jauniešu vidū;
- nodrošināt vienlīdzīgu mācību un metodisko līdzekļu, informācijas un komunikācijas tehnoloģiju pieejamību, lai sekmētu līdzvērtīgas iespējas izglītoties;
- paplašināt bērnu iespējas iesaistīties interešu izglītībā neatkarīgi no dzīvesvietas;
- informēt sabiedrību par visu vardarbības veidu negatīvajām sekām un izglītēt speciālistus darbam ar vardarbībā cietušajiem bērniem;
- paplašināt bērniem – vardarbības upuriem - pieejamo rehabilitācijas pakalpojumu spektru.

Pamatnostādņu īstenošanai tika izvirzīti šādi pamatprincipi:

- daudznozaru pieeja jautājumu risināšanai valsts, pašvaldības un nevalstiskajās organizācijās (ieskaitot bērnu un jauniešu organizācijas);
- jaunu, plānotu un topošu aktivitāšu koordinācija.

Otrs valsts līmeņa dokuments, kas ietver ar bērnu tiesību attīstību saistītu jautājumu vadlīnijas ir Latvijas Nacionālās Attīstības Plāns (NAP), kas izstrādāts saskaņā ar LR Reģionālās attīstības likumu un ir vidēja termiņa plānošanas dokuments laika posmam no 2007. gada līdz 2013. gadam.

Latvijas Nacionālās Attīstības Plāns 2007 – 2013 saistībā ar bērnu tiesībām paredz:

- palielināt valsts atbalstu ģimenēm bērnu audzināšanas periodā atbilstoši bērna vajadzībām un vecumam;
- veicināt pirmsskolas izglītības iestāžu un bērnu alternatīvās aprūpes dienestu attīstību;
- radīt draudzīgu darba vidi un veicināt sadarbību ar sociālajiem partneriem – darba devējiem.

VI. Valsts reģioni, kuros ir mērķa grupu lielākā izplatība

Lai gan būtiski atšķiras pašvaldību sniegto pakalpojumu kvalitāte, tomēr diskutējams ir jautājums, vai ir valstī reģioni, kur problēmas bērnu tiesību aizsardzības jomā ir vairāk izplatītas. Lai gan pastāv pieņēmums, ka īpaši problemātiski ir lauku reģioni, tomēr pētījums vedina uzskatīt, ka reģions nav faktors, kas ietekmē atšķirības - ne vienmēr pašvaldībās, kur daudz reģistrētu bērnu tiesību pārkāpumu, to izplatība arī ir lielāka. Bieži vien lielāks reģistrēto tiesību pārkāpumu skaits izriet no tā, ka šajās pašvaldībās labāk strādā bāriņtiesa vai sociālais darbinieks, veicot precīzāku uzskaiti. Ņemot vērā apkopotos statistikas datus par 2007. gadu, var iezīmēt tendenci, kas saistās ar Latvijas Republikas “problemātisko” apgabalu identificēšanu, kuros ir vislielākais sociālajam riskam pakļauto bērnu skaits. Statistikas datus ziņā par sociālajam riskam pakļauto bērnu skaitu ir atspoguļotas atsevišķi pilsētās un rajonos.

Republikas pilsētās par ģimenēm, kurās netiek pietiekami nodrošināta bērna attīstība un audzināšana, un kurām nepieciešama palīdzība, bāriņtiesas informējušas sociālos dienestus 710 gadījumos par 1148 bērniem. Lielākais minēto ģimeņu skaits 2007. gadā bijis Jūrmalā, Liepājā, Rīgā, Daugavpilī un Ventspilī. Maz šādu ģimeņu ir bijis Rēzeknē, Jelgavā.

Republikas rajonos par ģimenēm, kurās netiek pietiekami nodrošināta bērna attīstība un audzināšana, un kurām nepieciešama palīdzība, bāriņtiesas informējušas sociālos dienestus vai sociālā darba speciālistus par 2464 ģimenēm, kurās kopā ir 5519 bērni. Lielākais šo ģimeņu skaits bija Bauskas rajonā, Madonas rajonā, Liepājas, Aizkraukles rajonā un Kuldīgas rajonā. Salīdzinoši maz šādu ģimeņu Krāslavas un Ventspils rajonā.

Latvijas Republikas pilsētas un rajoni ar lielāko skaitu bērnu sociālā riska ģimenēs, dati par 2007. gadu

	Pilsētas					Rajoni				
	Jūrmala	Liepāja	Ventspils	Rīga	Daugavpils	Bauskas	Madonas	Liepājas	Kuldīgas	Aizkraukles
Sociālā riska ģimeņu skaits	289	135	90	77	79	149	148	125	129	146
Bērnu skaits pavisam 0 - 18. gadiem ieskaitot	10831	17245	8274	121721	18572	11179	9066	9555	8050	8321
Bērnu skaits, kuriem draud zaudēt vecāku aprūpi	425	295	153	107	100	385	343	308	299	290

Avots: Bāriņtiesu pārskatu par darbu 2007. gadā analīze

VII Secinājumi un rekomendācijas

Galvenās problēmas bērnu tiesību aizsardzībā saistāmas ar neapmierinošu preventīvo darbu - aprūpē bērni nonāk pārāk novēloti. Valstī kopumā trūkst sociālo darbinieku, kas strādā ar bērniem. Lielā daļā pašvaldību uzsvars tiek likts uz pabalstiem nevis sociālo darbu, tādejādi atražojot sociālo pabalstu saņēmējus.

- bērnu tiesību aizsardzības problēmas tiek risinātas izolēti no ģimeņu problēmu risināšanas.
- ierobežota ģimeņu vajadzībām atbilstošu sociālo pakalpojumu pieejamība un to kvalitātes būtiskas atšķirības dažādās pašvaldībās.

Tiesību pārkāpumi bērniem, kuriem pastāv risks palikt bez vecāku aprūpes ir:

- laba mājokļa un pilnvērtīga ēdiena trūkums,
- problēmas iegūt izglītību, attīstīt spējas un talantus, iesaistīties noderīgās, attīstošās brīvā laika nodarbībās,
- pastāv fiziska, emocionāla vardarbība pret bērniem, ir gadījumi, kad riska ģimenēs ir aizdomas par seksuālu vardarbību.

Tiesību pārkāpumi bērniem ārpus ģimenes aprūpes institūcijās :

- emocionālā un fiziskā vardarbība.

Atšķirīgi ir vardarbības veidi audžu ģimenēs un institūcijās, ja audžu ģimenēs biežāki ir pieaugušo vardarbības gadījumi pret bērniem, tad institūcijās pārsvarā ir bērnu savstarpējā vardarbība. Mazākās bērnu aprūpes institūcijās ir zemāks vardarbības risks nekā skaitliski lielās. Vardarbības lielākais risks ir specializētajos bērnu namos, kur nonāk bērni ar smagām uzvedības problēmām vai garīgiem traucējumiem. Bērniem trūkst uzticības personu.

Problēmu risināšanai nepieciešams

- nepieciešams lielāks sociālo darbinieku skaits ar atbilstošu izglītību, kas preventīvi strādātu ar riska ģimenēm, jau laicīgi identificējot riska bērnus un riska ģimenes.
- jāveido dažāda rakstura atbalsta pakalpojumi riska ģimenēm (psiholoģiskā palīdzība, atbalsts ārstēšanai no atkarībām u.c.),
- jāveicina nevalstisko organizāciju iesaistīšana un sadarbība ar valsts un pašvaldību institūcijām preventīvo pasākumu veidošanā, uzsvāru liekot uz ģimenes audzināšanu, kurā tā iesaistās labprātīgi,
- sociālo darbinieku nepieciešamo skaitu pašvaldībā vajadzētu noteikt nevis proporcionāli iedzīvotāju skaitam, bet atbilstoši riska ģimeņu skaitam,
- ģimenes vērtību ieaudzinašana jāintegrē mācību programmās izglītības sistēmas visos līmeņos, ieviešot īpašus modeļus par ģimenes vērtībām, likumdošanas un atbildības aspektiem.

Problēma - augsts vardarbības pret bērnu un vienaudžu vardarbības līmenis

Problēmas cēloņi saistīti ar:

- nepilnībām darbinieku profesionālajās zināšanās par bērnu attīstību,
- izpratnes trūkums par bērnu uzticēšanās nozīmību,
- profesionālo lomu sajaukums, audzinātāju un pedagogu kopējas komandas misijas apzināšanās trūkums, kas traucē realizēt konsekventu un skaidru bērnu disciplinēšanas stratēģiju.

Audžu ģimenēs problēmas sagādā emocionāla un psiholoģiska rakstura nesaskaņas, bērni identificē vardarbības gadījumus no audžuvecāku puses.

Problēmas risināšanai nepieciešams

- sabiedrības izglītošanas pasākumi par fizisku sodu neizmantošanu, savstarpējas iecietības veicināšanu utml,
- pedagogu un bērnu namu darbinieku apmācība par konstruktīvu konfliktu risināšanu, „vecāku skolas” par pozitīvu disciplinēšanu,
- veidot pasākumus bērniem, kas vērsti uz saskarsmes prasmju uzlabošanu, izpratnes veidošanu par konfliktu rašanās mehānismiem un to risināšanas iespējām,
- valsts likumdošanas līmenī noteikt masu mēdiju atbildību vardarbības popularizēšanā,
- jāpastiprina potenciālo audžu ģimeņu kontroles mehānisms, piešķirot audžu ģimeņu statusu tikai šīm funkcijām atbilstošām ģimenēm, individuāli izvērtējot katru gadījumu, kā arī sniedzot tām izglītību par konfliktsituāciju adekvātu risināšanu, saskarsmes psiholoģijas aspektiem utml.
- veidot specializētus pakalpojumus bērniem ar deviantu uzvedību, atkarības problēmām, īpaši apmācot šim nolūkam nepieciešamos speciālistus.

Problēma – bērnu namos netiek nodrošināta bērniem augšanai labvēlīga vide, kas saistīta ar bērnu nama kā ārpusģimenes institucionālās aprūpes formu, kura nerada bērnam ģimenes sajūtu

Problēmas cēloņi:

- bērnu namus – patversmes apdzīvo pārāk liels skaits bērnu no 50- 100 bērnu,
- bērnu namos tiek ievietoti bērni ar ļoti atšķirīgu attīstības līmeni, kā arī ar atšķirīgu dzīves pieredzi, kas veicina antisociālas vides veidošanos institūcijas iekšienē,
- bērnu nama vides krasa atšķirība no ģimenes vides.

Problēmas risināšanai nepieciešams

- veidot ģimenes tipa ārpus ģimenes aprūpes iestādes,
- veidot iestādes ar iespējami mazāku bērnu skaitu (10-15 bērniem),
- pusaudžiem veidojamas institūcijas pēc grupu dzīvokļu principa,
- jāveic bērnu namu darbinieku apmācība par to, kā motivēt bērnus iegūt izglītību, apgūt profesiju, kā mācīt bērniem dzīves prasmes,
- būtisks faktors bērnu audzināšanā ārpus ģimenes aprūpes iestādēs ir abu dzimumu pedagogu/audzinātāju esamība, kas attiecināms arī uz audžu ģimenēm, bērniem ieaudzinot, ka par ģimeni atbildīgi ir abi dzimumi, rādot pilnas ģimenes modeli, nevis producējot stereotipu, ka bērnu audzināšana ir tikai sievietes atbildība.
- jāturpina attīstīt audžuģimeņu kustība, īpašu uzmanību pievēršot ģimeņu apmācībai un konsultēšanai, lai pēc iespējas mazāk bērniem un pēc iespējas īsāku laiku būtu jāuzturas aprūpes iestādē.

Bibliogrāfija

Izmantotie avoti

- Bāriņtiesu pārskats par darbu 2007. gadā analīze
- Bērni Latvijā, LR CSP, Rīga 2008
- Demogrāfija, LR CSP, Rīga 2008
- Latvijas ziņojums par ANO 1989. gada Bērnu tiesību konvencijas ieviešanu 2001.-2004. periodā
- Latvijas Statistikas gadagrāmata 2008, LR CSP, Rīga 2008
- Pamatnostādnes „Bērniem piemērota Latvija 2004.-2015.”, apstiprinātas ar Ministru kabineta 31.03.2004. rīkojumu Nr.185
- Pārskats par tautas attīstību 2006-2007, LU SPPI 2007
- LR Labklājības ministrijas Sociālo pakalpojumu pārvalde, Pārskats par darbu ilgstošās sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijās bērniem 2007. gadā
- Pētījums „Vardarbības risku novērtēšana iestādēs, kurās uzturas bērni”, LR Bērnu un ģimenes lietu ministrija sadarbībā ar nodibinājumu Dardedze, 2008
- Rīcības plāns koncepcijas „Valsts ģimenes politika” īstenošanai 2004.-2013.gadam, apstiprināts Ministru kabinetā 30.11.2004.
- Sociālais ziņojums 2007, LR labklājības ministrija, Rīga 2008

Normatīvie akti

- Bāriņtiesu likums, 01.01.2007
http://www.bm.gov.lv/lat/normativie_akti/likumi/?doc=6116
- Bērnu tiesību aizsardzības likums, 22.07.1998
http://www.bm.gov.lv/lat/normativie_akti/likumi/?doc=8632
- Latvija. Civillikums (01.28.1937) I daļa “Ģimenes tiesības”: Latvijas Republikas normatīvie dokumenti/Rīga: Lietišķās informācijas dienests, 1993.
http://www.bm.gov.lv/lat/normativie_akti/likumi/?doc=732
- Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas nolikums, apstiprināts ar 29.11. 2005. Ministru kabineta noteikumiem Nr. 898
http://www.bti.gov.lv/lat/normativie_akti/mk_noteikumi/?doc=1350&page=

Interneta resursi

- Latvijas Republikas Bērnu un ģimenes lietu ministrija
<http://www.bm.gov.lv/lat/>
- Latvijas Republikas Ekonomikas ministrija
<http://www.em.gov.lv/>
- Latvijas Republikas Labklājības ministrija
<http://www.lm.gov.lv/>

Terminu skaidrojums

Izglītības indekss: Viens no trijiem indeksiem, uz kuriem balstās tautas attīstības indekss. Tas saistās uz pieaugušo lasītāka rādītāju un iesaistīšanās sākumskolas, vidusskolas un augstākās izglītības mācību iestādēs apkopoto rādītāju.

Datu avots: UNDP Tautas attīstības ziņojums

Sagaidāmā dzīves ilguma indekss: Viens no trijiem indeksiem, uz kuriem balstās tautas attīstības indekss. Tas saistās ar sagaidāmo dzīves ilgumu, cilvēkam piedzimstot.

Datu avots: UNDP Tautas attīstības ziņojums

IKP indekss: Viens no trijiem indeksiem, uz kuriem balstās tautas attīstības indekss. Tas saistās ar IKP uz vienu iedzīvotāju (PPP US \$)

Datu avots: UNDP Tautas attīstības ziņojums

Tautas attīstības indekss: Tautas attīstības indekss (HDI) ir komplekss indekss, kas balstās uz trīs indeksu svērtajām vērtībām: izglītības līmeņa indeksa, kas mērī pieaugušo lasītprasmes rādītāja (divas trešdaļas nozīmes) un iesaistīšanās sākumskolas, vidusskolas un augstākās izglītības mācību iestādēs apkopoto rādītāja (viena trešdaļa nozīmes) kombināciju; sagaidāmā dzīves ilguma indeksu, kas mērī sagaidāmo dzīves ilgumu dzimšanas brīdī; un IKP uz vienu iedzīvotāju (PPP \$) rādītāju, kas mērī dzīves standartu. HDI rādītāji ir šādi: Vērtības starp 0,1 – 0,499 liecina par zemu tautas attīstību; Vērtības, kas svārstās starp 0,5 un 0,799 liecina par vidēja līmeņa tautas attīstību; Vērtības starp 0,8 un 0,999 liecina par augstu tautas attīstību.

Datu avots: UNDP Tautas attīstības ziņojums

Dzimumu attīstības indekss: Dzimumu attīstības indekss (GDI) ir komplekss indekss, kas izmanto tos pašus faktoros kā tautas attīstības indekss (HDI). Atšķirība ir tāda, ka GDI saista vidējos sagaidāmā dzīves ilguma rādītājus, izglītības iegūšanas un ienākumu faktoros ar vīriešu un sieviešu nevienlīdzību.

Datu avots: UNDP Tautas attīstības ziņojums

Bērni bez vecāku aprūpes ir termins, kas tiek izmantots, lai runātu par visiem bērniem, kas nedzīvo ar bioloģiskajiem vecākiem vai bioloģiskie vecāki par viņiem nerūpējas jebkādu iemeslu un apstākļu rezultātā.

(Glābiet bērnus un UNICEF).

Bārenis –bērns, kura vecāki ir miruši vai atzīti par mirušiem, vai nav zināmi

Institucionālā aprūpe - definējama kā kopīgas dzīvojamās telpas bērniem, kurās aprūpi sniedz atalgoti pieaugušie, kurus sabiedrība kā veselums neuzskata par tradicionālajiem aprūpētājiem, un kas parasti strādā maiņās, un šāda aprūpe parasti tiek īstenota ēkā, ko nodrošina to īstenojošā institūcija (Glābiet bērnus 2006a). Šī bērnu aprūpes forma bez vecāku aprūpes ļoti bieži tiek saukta par „pēdējo patvērumu”.

Uz ģimeni balstīta ārpusģimenes aprūpe ir termins, kas tiek izmantots, lai apzīmētu visas ārpusģimenes aprūpes formas, kas sniedz bērnam aizvietojošu ģimenes vidi (SOS, 2005)

Pamešana. Šis termins parasti tiek attiecināts uz bērniem, kurus to vecāki pamet slimnīcās vai institūcijās. Dažās valstīs tas ir ietverts likumdošanā, norādot, ka tad, ja vecāks parāda „neieinteresētību” bērnam vairāk kā sešus mēnešus, tad bērnu saskaņā ar likumu var uzskatīt par pamestu.

Aizbildnis – persona, kas iecelta vai apstiprināta Civillikumā noteiktajā kārtībā, lai nodrošinātu bērna tiesību un interešu aizsardzību. Aizbildnis aizvieto saviem aizbilstamajiem vecākus, kā arī pārstāv bērnu personiskajās un mantiskajās attiecībās.

Audžuģimene - persona vai ģimene, kas bārenim vai bez vecāku gādības palikušam bērnam nodrošina aprūpi līdz brīdim, kamēr bērns var atgriezties savā ģimenē vai, ja tas nav iespējams, tiek adoptēts, vai arī viņam nodibināta aizbildnība.